

Läsandet bär demokratin

om folkrörelsernas läsfrämjande
erfarenheter och arbetsformer

För ett läslyft i Sverige

Läsandet bär demokratin

Om folkrörelsernas läsfrämjande
erfarenheter och arbetsformer

En rapport från Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige

Innehåll

Sverige behöver ett läslyft.....	4
Läsning påverkar vårt tänkande	5
Språkutveckling och läsvanor	6
Läsningen i dagsläget.....	9
Barns socioekonomiska bakgrund	9
Vuxnas läsning.....	10
Läsvanor.....	12
Läsfärdighet och läskultur.....	15
Det läsfrämjande arbetets framväxt	16
Bokutlåning och studiecirkel	17
Folkbibliotek	19
Att läsa på andra sätt	20
Arbetsplatsbibliotekens uppgång och fall	22
Arbetsplatsbiblioteken växer fram	22
Folkrörelseengagemang för arbetsplatsbiblioteken	23
Halvering av antalet arbetsplatsbibliotek på tio år.....	26
Arbetsplatsbibliotekens inställda renässans	27
Folkbibliotek för alla?.....	29
Folkbiblioteken idag	30
Biblioteksplaner	31
Andra typer av bibliotek	32
En Bok För Alla	33
Fackligt läsfrämjande under 2000-talet.....	36
Läs för mej, pappa!	38
Arbetsplatsbibliotek och bokombudsutbildning	40
Boken på arbetsplatsen.....	41
Skrivfrämjande arbete	43
”Vi saknar en politisk viljeyttring”	44
En ny vår för läsfrämjandet?.....	45
Bilaga: Snart är X-köping ingen utopi	46

Läsandet bär demokratin – Om folkrörelsernas läsfrämjande erfarenheter och arbetsformer

En rapport från Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige, juli 2013

Text: Torbjörn Lundgren

Text slutkapitlet: Lena Kallenberg

Bidragit med bakgrundsfakta har Kjersti Bosdotter, Stefan Estby, Peter Gustavsson, Lena Kallenberg, Gunnar Klaesson, Torbjörn Lundgren, Barbro Moberg, Gina Persson och Inger Rålenius.

Bilder och omslag: Torbjörn Lundgren

Diagram: Olle Findahl, Svenskarna och internet.

För mer information om Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige, se www.laslyft.se

Sverige behöver ett läslyft

Makten tillhör den som kan definiera verkligheten. Den som kan övertyga andra om att hans eller hennes tolkning är den självklara. Det gör vi med hjälp av språket. Därför blir mitt språks gränser också min världs gränser. Om jag kan beskriva mina erfarenheter så att andra kan ta del av mitt sätt att se, tar jag också plats i det offentliga samtalet. Förmågan att tala, läsa och skriva blir därmed central för både individ och samhälle – en av demokratins grundpelare. Vi läser och skriver dessutom i ett kulturellt sammanhang och med ett visst syfte. Om våra föräldrar, vänner och förebilder läser, så blir det naturligt att läsa. Om de undviker eller föraktar böcker och läsande så smittar den inställningen lätt av sig.

Flera undersökningar som genomförts på 2000-talet visar att läsningen av böcker ökat hos både män och kvinnor som tillhör SACO och TCO. Men att trenden varit den motsatta bland LO-förbundens medlemmar. Där är det framför allt männen som läser i allt mindre utsträckning.¹

År 2010 träffades företrädare för ABF och Sveriges Författarförbund för att diskutera den sjunkande läsförmågan. En grupp bildades som tog sig namnet *Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige*. Den består av företrädare för ABF, Dyslexiförbundet FMLS, En Bok För Allas vänner, IF Metall, Kommunal, Sveriges Författarförbund och enskilda personer med erfarenheter av läsfrämjande arbete.

Året därpå tillsatte den sittande regeringen en litteraturutredning, som skulle ”analysera litteraturens ställning, identifiera utvecklingstendenser och lämna förslag till åtgärder som kunde leda till ett ökat läsande och ett rikt utbud av kvalitetslitteratur”. I juni 2012 arrangerade arbetsgruppen ett offentligt seminarium där utredaren, före detta chefen för kungliga biblioteket Tomas Lidman, medverkade² och i sitt slutbetänkande föreslog Lidman ett läslyft för Sverige med orden: ”Det övergripande målet bör vara att alla i Sverige, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska ha god läsfärdighet och tillgång till litteratur.”

I den här rapporten presenterar Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige bakgrundsfakta, historia, erfarenheter och arbetsformer som, ur ett folkbildningsperspektiv, bör utgöra grunden för ett läslyft. Rapporten gör inga anspråk på att vara heltäckande – tvärtom. Diskussionen om hur ett läslyft ska

¹Bland andra Nelander, Goding: Läsa böcker. Ett faktamaterial från LO om välfärdsutvecklingen. Nr 6. 2004

²Film på: abfplay.se/Video/Player/1152/

genomföras har bara påbörjats, men arbetsgruppen menar att de erfarenheter som beskrivs i denna rapport är nödvändiga att ta med i arbetet om det ska bli framgångsrikt. Fler erfarenheter och perspektiv går att hitta bland länkarna på arbetsgruppens hemsida.

Budskapet från arbetsgruppens företrädare är:

- att de socioekonomiska förhållandena i hög grad styr våra läsvanor och vår läsfärdighet
- att läsning av böcker de senaste åren minskat kraftigt bland män i LO-kollektivet
- att det finns ett nära samband mellan barns läsförmåga och föräldrarnas läsvanor
- att åtgärder därför främst bör riktas mot dem som inte läser eller läser lite
- att det finns goda exempel på läsfrämjande arbete som bör utvecklas och spridas
- att Sverige behöver ett läslyft med fokus på dem som inte läser eller läser lite

Läsning påverkar vårt tänkande

Vi ingår i ett socialt samspel och definierar oss i förhållande till dem som lever i vår omgivning. Vi kan fördjupa kunskapen om oss själva och andra genom att ta del av litterära berättelser om andra människor, andra tider, andra sociala miljöer och länder. Det gör vi genom att relatera det lästa till oss själva. På så sätt får vi perspektiv på våra egna erfarenheter och åsikter. Läsförmågan blir på så sätt en färdighet vi använder i vitt skilda situationer under hela livet.

Men naturligtvis har skolan en viktig roll när det gäller att lära barn läsa och skriva och visst finns det, som professor Jan-Eric Gustafsson och lektor Monica Rosén konstaterar, politiska prioriteringar som varit avgörande:

”Vid sidan av höga genomsnittsprestationer har också de svenska resultaten kännetecknats av mindre skillnader mellan de högst och de lägst presterande eleverna än vad som är vanligt i andra länder, liksom av små skillnader mellan skolor. Dessa resultat har rönt stort internationellt intresse”.³

År 2012 bedömde Skolverket att likvärdigheten i den svenska skolan hade försämrats. Både betygen och resultaten i läsförståelse visar kraftigt ökad variation i elevers resultat och i skolors genomsnittliga resultat. Förändringarna vad gäller blandning av elever med olika bakgrund och motivation – elevsammansättningen – har också stor betydelse för elevernas resultat. Kamrateffekterna, lärarförväntningarna, samt eventuellt även ökande kvalitetskillnader mellan skolor har enligt Skolverket betydelse:

”Sammantaget innebär detta att vilken skola en elev går i har fått ökad betydelse.

³ Louise Bjar, red: Det hänger på språket! Studentlitteratur 2010

Valfrihets- och decentraliseringsreformerna i början av 1990-talet har med stor sannolikhet bidragit till denna utveckling även om andra faktorer också kan ha spelat en viss roll.”⁴

Utredningen konstaterar vidare att:

”när elever i högre grad väljer en annan skola än den närmaste kommer effekten på resultat av den bakgrund som eleven tar med sig att synas omedelbart. Konsekvenserna av sådant som kamrateffekter och lärarförväntningar som är förknippade med den nya skolan (eller förändrade förhållanden för de elever som blir kvar i den gamla skolan) verkar däremot över betydligt längre tidshorisonter och kan därför på sikt förstärka skillnaderna ytterligare.”

Utifrån uppgifter om den sjunkande läsförmågan är det lätt att ta en aspekt – ordning i klassen, betyg på fler stadier eller ”rätt” läsinlärningsmetod – och forma en populistisk politik. Men läsning tillhör det mest komplicerade vi människor ägnar oss åt och det är svårt att sätta fingret på någon enskild orsak till det som sker. Vi kan å andra sidan av historien se att våra förmågor alltid går hand i hand med ett engagemang, helt enkelt för att man måste vara motiverad och uppmärksam för att blir bra på att utföra uppgiften.

Språkutveckling och läsvanor

Språket utvecklas redan i fosterstadiet och det nyfödda barnet är mycket lyhörd för sin omgivning. När föräldrar ger respons på barnets trevande försök att uttrycka sig, genom att svara med hela meningar och därmed bekräftar att kommunikationen fungerar, suger barnet i sig det. Senare tids forskning visar också att barnet redan vid två månaders ålder är något mer intresserat av vänliga och spännande främlingar än av föräldrarna. Men om den vuxne visar mindre engagemang för barnets kontaktförsök, reagerar barnet mycket kraftigare om den ointresserade är en förälder.⁵

Vi har också olika förmåga att uppfatta språkliga nyanser. En del lär sig tala tidigt, andra dröjer, eller fortsätter med barnspråk där r och k länge uttalas som t osv. Att vänta och se om det går över av sig själv är ingen bra idé, eftersom hjärnan i de tidiga åren är som mest påverkbar.

Föräldrar är alltså mycket viktiga för barns språkutveckling. Alla insatser för att få dem medvetna om sin betydelse som läsande föredömen bör därför understödjas. Men om de vuxna själva inte läser, då måste samhället parallellt engagera sig i barnets språkutveckling. Därför har flera

⁴ Likvärdig utbildning i svensk grundskola? – en kvantitativ analys av likvärdighet över tid. Skolverket: Rapport 374-2012

⁵ Anna-Maria Stawreberg: Han vill ha kontakt Tidningen Språk nr 4 2013

kommuner ett system där bibliotekarier träffar alla föräldrar på BB, vid hembesök, eller barnvårdscentraler och samtalar om hur viktigt det är att läsa för barnet. De skänker också föräldrarna och barnet några inledande böcker.

På Bornholm i Danmark genomförde svenska och danska forskare på 1980-talet ett stort projekt där alla barn i förskolorna fick leka med språket utifrån de moment forskarna visste att man måste behärska för att få bra förutsättningar inför kontakten med skriften. Ett sätt att intressera barnet för språkets form, hur orden, och ordens ljud hänger samman, hur stavelser kan förändra ordens innebörd osv. Det skedde muntligt, i lekens form och resultatet jämfördes med barnen i Köpenhamn. Barnen på Bornholm var mycket bättre förberedda för att börja skolan och under lekens gång kunde lärarna upptäcka de barn som av någon anledning hade svårt att hänga med. De kunde få extra hjälp att träna just de moment de inte klarade. Bornholmsmodellen fick spridning och används idag i många svenska kommuner.

Fram till skolstarten är drivkraften för barns språkutveckling oftast vetgirighet och imitationsförmåga. De lägger så att säga den ena biten till den andra i det egna pusslet. Men långt in på 1970-talet skulle de enligt skolans dåvarande pedagogik lära sig enligt läroboken och därmed följa ett på förhand utstakat mönster. Att tillgodogöra sig detaljer och sakuppgifter gav också större utdelning vid prov än att förstå samband. På 1970-talet kom flera läsinlärningsmetoder där eleven istället fick utgå från sina egna språkliga erfarenheter och ta ansvar för sin läsinlärning.⁶ På 1980-talet infördes det ”elevaktiva arbetssättet” i läroplanen. Det innebar att elevens motivation och engagemang skulle vara drivkraften.

Införandet av ett elevaktivt arbetssätt tog tid, men har understötts av datoriseringen och digitaliseringen, som i Sverige gått längre än i andra länder. När detta skrivs har mobiltelefoner och surfplattor blivit så vanliga att 50 procent av alla treåringar och 40 procent av alla tvååringar varit ute på nätet. 99,2 procent av ungdomarna har tillgång till dator hemma, och hittar själva i den digitala världen, ofta bättre än de vuxna. Det tycks leda till att vuxna inte har lika stor betydelse som förebilder som de har vid vanlig läsning.

Men att läsa på nätet är inte lättare än att läsa på traditionellt sätt. Ibland är det tvärt om. Man måste snabbt kunna skifta mellan yt- och djupläsning, snabbt avgöra vad som är väsentligt, fatta beslut och gå vidare, klicka på en länk eller öppna en sida. Det som underlättar är att texterna på nätet ofta

⁶ Anita Hjalme: Kan man bli klok på läskriget? Bl. a. ”Läsning På Talets Grund” (LTG) och ”Wittingmetoden”

är kortare och därmed enklare att ta sig igenom. Det har å andra sidan lett till att en del elever tillägnar sig en strategi att snabbt rata texter de inte förstår och istället leta upp en ”enkel” text.⁷ Men för att bli en god läsare, och för att behålla den läsfärdighet man har, måste man ta itu med texterna och utmaningen ska ligga på en lagom nivå.

Docent Ulf Fredriksson har på Skolverkets uppdrag granskat ungdomarnas digitala läsande och konstaterar:

”Traditionell läsning på papper gör dig till bättre nätläsare, men du blir inte bättre på traditionell läsning genom att läsa mycket digitalt. Därför är det viktigt att eleverna får läsa mycket böcker i skolan.”⁸

Dessutom presterar barn som läser av egen vilja på fritiden bättre på proven i skolan, oavsett vad de läser. Men skönlitteratur ger det absolut bästa resultatet.⁹

Enligt skollagen ska såväl kommunala som fristående skolor ha ett skolbibliotek. Definitionen av vad ett skolbibliotek är, eller hur bemanningen ska se ut, saknas, men av bibliotekslagen framgår att dessa ska ”ägnas särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade för deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.”¹⁰ Huvudmännens ambition när det gäller skolans bibliotek är naturligtvis en viktig markör för hur viktig vuxenvärlden anser att läsning är.

Kungliga Bibliotekets skolbiblioteksstatistik visar att fler än 200 000 elever saknar tillgång till ett skolbibliotek, trots att det alltså bryter mot lagen. Många rektorer och pedagoger förstår inte heller hur de ska använda skolbiblioteket. Dessutom brister kontrollen av elevernas läsfärdighet, bland annat för att de nya nationella proven för årskurs nio och gymnasiet årskurs ett är tredelade. En del handlar om att tala, en om att läsa och en om att skriva. Men man behöver bara få godkänt på två av delarna. Erfarna lärare konstaterar att det är på läsdelen det fallerar, vilket innebär att elever kan gå igenom grund- och gymnasieskola utan att kunna läsa ordentligt.

Läsfärdigheten sjunker i hela västvärlden. Men Sverige har på kort tid fallit från en hög position till medelposition. Även i Finland, som alltid toppat listorna, sjunker läsfärdigheten.

⁷ T. Lundgren. Språk, kunskap och mänskliga förmågor. Studentlitteratur 2007.

⁸ Tidningen Läs & Skriv, Nr 2/2013

⁹ PISA 2011

¹⁰ Skolverket.se

Läsningen i dagsläget

Barns socioekonomiska bakgrund

I den internationellt jämförande studien *Progress in International Reading Literacy Study* (PIRLS 2011) som undersöker läs- och skrivförmågan hos elever i årskurs fyra, jämförde man den socioekonomiska bakgrunden. Man sammanställde ett index kallat "hemresurser", baserat på uppgifter om föräldrarnas utbildningsnivå, yrkesstatus, antal böcker i hemmet, samt om eleven har tillgång till eget rum och internet. En tredjedel av de svenska eleverna kom från hem med en hög grad av hemresurser. Övriga kom från hem med en låg grad. Det fanns också ett tydligt samband mellan hemresurser och resultaten på läsproven.

I en annan studie *Program for International Student Assessment* (PISA) mäts femtonåringars läsförståelse, kunskaper i matematik och naturvetenskap. Även i dessa mätningar finns ett tydligt samband mellan elevernas resultat i läsning och föräldrarnas yrke och utbildning.

Ur ett demokratiperspektiv är resultaten av undersökningarna viktiga, eftersom hög läsfärdighet innebär att man kan tillgodogöra sig en text, relatera den till annat material och dra egna slutsatser. Låg läsfärdighet innebär att man inte i samma utsträckning förmår använda texten för det egna tänkandet. Man riskerar då att enbart bli konsument av åsikter och därmed är det troligen lättare att till exempel anamma populistiska budskap.

Internationellt sett har Sveriges läsfärdighet alltid legat i topp, vilket vår folkbildning säkert bidragit till och jämför man de svenska resultaten med andra länder i EU/OECD så ligger Sverige fortfarande över genomsnittet. Men läsfärdigheten har allvarligt försämrats sedan PIRLS undersökningar 2001 och 2006. Sverige befinner sig alltså i en utförsbacke, där främst personer med låg nivå på "hemresurser" drabbas.

Läsvårigheter kan bero på dyslexi, som är en neurologiskt betingad funktionsnedsättning. Den är ofta ärftlig och finns i alla samhällsklasser. Men betraktar man dyslexi i ljuset av de "hemresurser" som omnämns i PIRLS-undersökningen, så kan man ana att dyslexins konsekvenser skiftar beroende på miljö och omgivning. Det framgår i PIRLS att elever "vars föräldrar ofta ägnade sig åt läs- och skrivaktiviteter med dem innan de började skolan har ett högre läsprovresultat jämfört med elever vars föräldrar inte gjorde det lika ofta". Det framgår också att "nära hälften av eleverna från resursstarka hem har föräldrar som ofta ägnade sig åt läs- och skrivaktiviteter med dem innan de

började skolan, medan endast en av tre elever från resurssvaga hem har föräldrar som gjorde det.” I PIRLS 2011 påtalas också att trenden med sjunkande läsförmåga inte gäller för de elever vars föräldrar ägnar sig åt dessa aktiviteter.

Vi kan alltså se ett nära samband mellan barn och föräldrars läsvanor, vilket innebär att en viktig nyckel till barnens läslust finns i föräldrarnas läsbeteende. Men räcker det med entusiasm och engagemang från föräldrarna? Är det tillräckligt om man har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Nej, de vuxna i barnets omgivning måste också känna till vari barnets svårigheter består och hur man kan kompensera för dem.

För många barn och vuxna har tillgången till inlästa böcker blivit en väg in i litteraturen. Framför allt har det varit viktigt när klasskamraterna är på väg in i bokslukaråldern. För den som då läser med så stor möda att de lätt tröttnar på läsandet, kan ljudboken eller talboken¹¹ göra berättelsen, läsoplevelsen och samtalet om böckerna tillgängligt. Men att lyssna till litteratur är inte bara en väg runt svårigheterna. Man får genom det också ett ordförråd, man får vana vid den skrivna grammatiken och de litterära uttrycksformerna. Det gör det i sin tur lättare att läsa på traditionellt sätt och att använda sig av skriftlig information för sitt eget tänkande.

Vuxnas läsning

Vuxnas läsning har inte stått i fokus på samma sätt som de ungas. Men år 1996 publicerades den svenska delen av *International Adult Literacy Survey* (IALS) där sju länder ingick.

Utgångspunkten var att kraven på läs- och skrivförmåga kraftigt ökat i förhållande till de krav som ställts på 1970-talet. Som anställd skulle man nu, enligt utredarna, snabbt kunna sätta sig in i nya arbetsuppgifter, läsa instruktioner och rapportera resultat. I rollen som konsument skulle man kunna sortera mängder av komplicerad information, förstå innebörden i avtal vid kreditköp osv. Som medborgare förväntades man kunna svara skriftligt på förfrågningar från Skatteverket, Försäkringskassan och andra myndigheter. Man förväntades följa föreskrifter och anvisningar som ofta bara var skriftliga och för de 2,7 miljoner som deltog i någon form av vuxenundervisning var läsförmågan naturligtvis avgörande. Slutligen konstaterades att med en väntad hög arbetslöshet, skulle god läs- och skrivförmåga sannolikt få stor betydelse även för möjligheterna att hävda sig på arbetsmarknaden.

¹¹ Ljudboken är ofta kommersiell och kan köpas i bokhandeln. Talboken läses in av Myndigheten för Tillgängliga Medier (MTM) och lånas via folkbiblioteken bara ut till den som själv har läshinder.

I studien undersökte man därför vuxna personers (16-65 år) förmåga att använda tryckt eller handskriven text för:

- Att fungera i samhället och fylla kraven i olika vardagssituationer
- Att kunna tillgodose sina behov och personliga mål
- Att förkovra sig och utvecklas i enlighet med sina förutsättningar

Resultatet visade att var tredje person i den svenska undersökningen klarade de högsta nivåerna 4 och 5 när det gällde att läsa flytande text. Ytterligare 40 procent befann sig på nivå 3. De resterande 25 procenten klarade bara att tillgodogöra sig mycket klar och välstrukturerad skriven information, varför studien konstaterar: ”Det innebär att en liten andel vuxna i Sverige har direkt handikappande läsproblem, men att en väsentligt större andel har en förmåga som inte motsvarar läskraven som ställs efter fullföljd grundskola.”¹²

Trots att 25 procent av deltagarna i den svenska studien inte nådde kraven som ställs efter fullföljd grundskola och därmed hade svårt att tillgodogöra sig en dagstidning med god behållning, låg Sverige bäst till bland de 7 länderna. Det fanns också ett tydligt samband mellan läsförmågan hos dem och deras föräldrars utbildningsnivå, även om skillnaden var mindre i Sverige än i t.ex. Tyskland och tyskspråkiga Schweiz.

I ett läsfrämjande perspektiv blir följande kommentar central:

”En av de viktigaste slutsatserna man kan dra av IALS är att sambandet mellan läsvanor och läsförmåga är högt. Läsförmågan kräver konstant bruk för att upprätthållas och utvecklas. Det kan röra sig om läsning, räkning och skrivning i arbetet, på fritiden, eller som vuxenstuderande. I alla dessa avseenden ligger Sverige långt framme. Andelen i Sverige som läser dagstidning minst en gång i veckan ligger över 90 procent även för dem som enbart klarar ’nivå 1’-uppgifterna i undersökningen.”

Några aktuella siffror för det som mättes i IALS-studien finns inte men en uppföljande studie pågår under namnet PIAAC.

¹² Mats Myrberg m.fl: Grunden för fortsatt lärande – en internationell jämförande studie. Skolverkets rapport nr 115/1996.

Läsvanor

Bilden av läsfärdigheten i Sverige är alltså mångfacetterad vilket delvis beror på vår historia som vi ska återkomma till. Klart är i alla fall att Sverige internationellt haft en hög läsfärdighet under lång tid, men att vi inte längre ligger i topp. Samtidigt har det med rätta hävdats att ”funktionell läsfärdighet är en rörlig måltavla”.

Ett exempel är den bild IALS-undersökningen målade upp av läskraven år 1996. Ser man sig idag om på bussar, tåg och tunnelbana så är de flesta trafikanter sysselsatta med antingen en bok, en tidning, en surfplatta, smart telefon eller dator. De läser hemsidor, chattar, är ute på Facebook eller Twitter, mailar, läser en tidning, lyssnar på en bok eller ser en film.

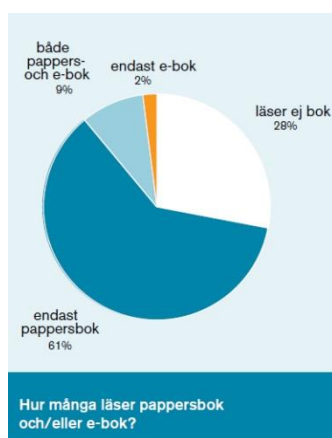
Bokläsning

Har då traditionella böcker och tidningar blivit utgående modeller som ersätts av digitala medier?

Studien *Svenskarna och Internet år 2012* beskriver svenskarnas läsbeteende under en vecka:

- 61 procent läste en pappersbok
- 9 procent läste både en pappers- och en e-bok
- 2 procent läste endast en e-bok

12 procent har någon gång läst en e-bok. Men en genomsnittlig dag rör det sig ännu bara 0,5 procent. De flesta som läst en e-bok har sålunda också läst en vanlig bok. E-bokläsarna lägger ner ungefär lika mycket tid på pappersböcker som de som inte läser e-böcker. Undantaget är de få som läser e-böcker varje dag. De läser betydligt färre pappersböcker än andra, men det gäller som sagt bara 0,5 procent av befolkningen och flest e-bokläsare finns i åldern 26-35 år.

Vad det är för böcker man läser framgår av *Mediebarometern 2010*, som utkom år 2011.

Klart dominerande är skönlitteratur som under en genomsnittlig vecka läses av 37 procent. Om kategorin inkluderar barn och ungdom blir motsvarande siffra 42 procent. Det är betydligt vanligare att kvinnor läser skönlitteratur (45 procent) mot män (27 procent). Det är också stor skillnad mellan låg- mellan- och högutbildade.

År 2010 läste 27 procent av de lågutbildade skönlitteratur, vilket ska jämföras med 34 procent av de utbildning på mellannivå och 48 procent av högutbildade. Motsvarande siffror finns också för facklitteratur – 5 procent av lågutbildade, 7 procent av mellanutbildade och 13 procent av högutbildade. Markant är också en kraftig ökning av ljudboksläsningen mellan åren 2007 och 2010 som för de lågutbildade fördubblades från 3 till 6 procent.

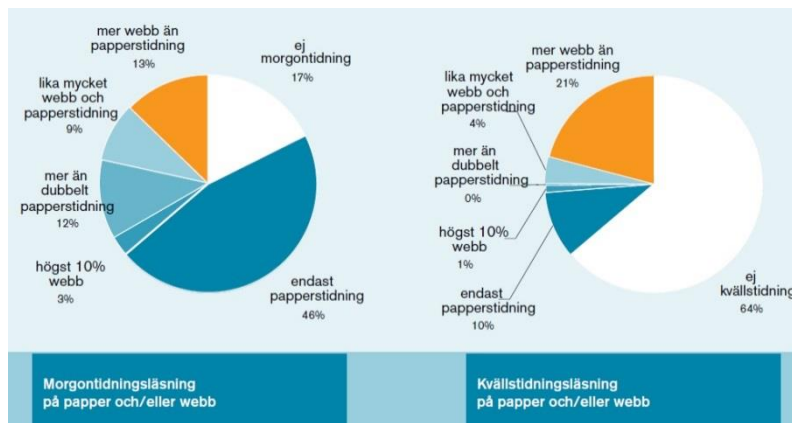
Man kan också titta på läsning i förhållande till sysselsättning. Då ser det, enligt läsarbarometern, ut så här för respektive grupp:

Arbetslösa	21 %
Arbetare	23 %
Tjänstemän	39 %
Högre tjänstemän/ akademiker	48 %
Egna företagare	24 %
Pensionärer	32 %
Studerande	39 %

Tidningsläsning

En majoritet av internetanvändarna läser då och då också en nättidning. År 2012 gjorde 80 procent det och siffran har legat stabil de senaste fem åren. En tredjedel läser en tidning på nätet varje dag. Även det var oförändrat sedan flera år. Men läsbeteende skiftar avsevärd mellan morgon- och kvällstidningar.

För morgontidningen dominerar papperstidningen ensam (46 procent), eller i kombinationer med webben (ytterligare 24 procent) . Bara för 13 procent av befolkningen dominerar webbläsandet, men det var ovanligt att bara läsa webbtidningar. För kvällstidningarna där emot dominerar webbläsandet, ofta ensamt eller i kombinationer med papperstidningen.

Vad är det då tidningsläsarna läser? Ja, enligt Läsbarometern 2010 är det i fallande skala lokalnyheter (56%), inrikesnyheter (53%), utrikesnyheter (49%), nöjesmaterial (43%), kulturmaterial, (41%), sport (38%), ekonominyheter (37%), ledare och debatt (36%). Det finns också en klar skillnad i läsmönster mellan läsare av storstadspress och landsortspress. I storstäderna ligger läsning av inrikesnyheter, utrikesnyheter, ekonominyheter, ledare och debatt, samt kultur, högre än i landsorten där lokalnyheterna intar en tät position.

Skillnaden mellan hög- och lågutbildade visar sig när det gäller kultur där siffran är 44% för lågutbildade och 55% för högutbildade. Likaså gäller denna skillnad för ekonominyheter - 42% respektive 47% och utrikesnyheter - 55% respektive 63%. Lågutbildade har något högre intresse för lokalnyheter - 67% jämfört med högutbildades 64% - sport med 44% jämfört med 40% och annonser där 46% av de lågutbildade läser dem jämfört med 39% av de högutbildade.

Nya läsvanor

Användningen av sociala medier som Facebook har de senaste åren legat stabil på 64 procent av befolkningen, men en tredjedel av medlemmarna gör å andra sidan inga statusuppdateringar.

Den stora förändringen de senaste åren är uppkopplingen via smarta mobiler och surfplattor. På ungefär två år har hälften av befolkningen i Sverige skaffat sig tillgång till internet via mobilen. Men det absolut vanligaste sättet att kommunicera är att tala i telefonen, vilket 97 procent gör. Därefter kommer e-post och SMS och långt därefter bloggar och Twitter som bara några få procent använder.

Internet har också, på ett nytt sätt, blivit allt viktigare i arbetslivet. Många tar med sig arbete hem. Flexibiliteten har ökat och skiljelinjen mellan arbete och fritid har blivit allt otydligare, men få har arbeten som gör det möjligt att därigenom tillbringa mindre tid på arbetsplatsen.

Läsfärdighet och läskultur

Läsning är som vi sett en färdighet som påverkas av medfödda förmågor och sociala förhållanden. En del har fallenhet för att läsa, andra har det svårare – vilket inte är konstigare än att en del har bollsinnel och andra inte. Men läsning är samtidigt en aktivitet som kräver övning och engagemang. Dyslexi innebär därför inte nödvändigtvis att man ägnar mindre tid åt att läsa och skriva. Det kan bli så, men den läskultur man befinner sig i spelar stor roll och eftersom dyslexi är neurologiskt betingad och ärftligt så kan orsaken till den snabbt försämrade läsfärdigheten i Sverige inte bero på dyslexi.

Andra orsaker till läs- och skrivsvårigheter är att man kommit efter sina jämnåriga i skolan och sedan inte fått den hjälp man behöver, man kan ha annan etnisk bakgrund, eller helt enkelt vara ovan vid, eller ointresserad av att läsa. Detta är inget nytt, men det har fått större betydelse i och med att allt fler arbeten idag kräver hög läs- och skrivefärdighet och att allt fler personliga tjänster upphör och ersätts med digitala. En fungerande demokrati kräver också att medborgarna kan orientera sig i de politiska och ekonomiska budskapen, som med reklambranschens hjälp blir allt svårare att se konsekvenserna av.

Bedömning av vår läsförmåga hänger alltså samman med samhällsutvecklingen. Mot slutet av 1970-talet startade därför flera folkhögskolor utbildningar som vände sig till vuxna med läs- och skrivsvårigheter, där främst ungdomar som hade dåliga erfarenheter av skolan gick. Många hade känt sig ”dumma”, som inte klarade vad andra klarade. På folkhögskolan befann de sig bland klasskamrater som hade samma erfarenheter.

År 1979 träffades ett trettiootal av dessa ungdomar, från tre folkhögskolor och bildade Förbundet Mot Läs- och Skrivsvårigheter, som idag heter Dyslexiförbundet FMLS. De satte själva ord på sina erfarenheter och beslutade att vem som helst fick bli medlem i organisationen, men för att väljas till förtroendeuppdrag skulle man själv ha läs- och skrivsvårigheter. Makten över ordet, som definierar de egna erfarenheterna, var alltså viktiga för dessa ungdomar. Det la grunden till deras engagemang, vilket i sin tur ledde till att de trots sina svårigheter förkovrade sig och fann vägar att hantera sina svårigheter. Erfarenheter som de sedan förde fram som krav på samhällsförändringar.

Det läsfrämjande arbetets framväxt

Sverige har lång tradition av hög läsfärdighet och även kontrollsystemen har varit goda. Ända sedan 1600-talet har prästerna i de så kallade husförhören kontrollerat och registrerat sockenbornas läsförmåga. Men länge begränsades "läsning" till förmågan att avkoda bokstäverna i Bibeln och katekesen. Man skulle kunna upprepa texten, men inte tolka dess innebörd. Den rätten förbehöll sig prästen och när det gällde Bibeln kunde tolkningsförsök leda till anklagelse om kätteri.

Under 1800-talet började överhetens tolkningsföreträdare ifrågasättas. De frikyrkliga rörelserna, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen tog sig rätten att relatera det som stod i olika texter till de egna erfarenheterna och tankarna, vilket lade grunden till vår demokrati. Möten inleddes ofta med en dikt, novell eller sång. Längre fram inrättades studieförbund och genom studiecirkeln utvecklades det reflekterande samtalet där deltagarna stimulerades att tolka det skrivna, värdera det i förhållande till egna erfarenheter och bilda sig en personlig uppfattning. Suget efter bildning ökade och folkhögskolor växte fram.

Den demokratiska frigörelseprocessen, där skrift fick allt större betydelse, stimulerade inte bara läsförmågan. Även viljan att berätta växte. Vid sekelskiftet började den unga järnarbetaren Leon Larsson skriva dikter som lästes på opinionsmöten, trikåstickerskan Maria Sandel publicerade romaner där arbetslivets kvinnor stod i centrum och med dessa författares perspektiv på tillvaron tog en ny litterär skola sin början – arbetarlitteraturen.

Att kunna läsa och skriva handlar alltså om makten över ordet och denna makt påverkar i hög grad synen på människan och samhället. Den djupt förankrade tilltro till demokratiska spelregler som idag råder i Sverige är ett resultat av många människors gemensamma strävanden som via makten över ordet ledde fram till allmän och lika rösträtt.

Det svenska folket har även erövrat en lagstadgad yttrande- och tryckfrihet, som inte är lika självklar i alla länder. Men *rätten* att yttra sig är inte samma sak som *möjligheten* att bli publicerad. Det behövs också kanaler att nå ut.

En sådan kanal blev veckotidningen Folket i Bild (FiB) som gavs ut mellan åren 1934 och 1962. 1941 startade tidningen också utgivning av billiga kvalitetsböcker som till stor del såldes genom arbetsplatsombud. Det var böcker av kända svenska arbetarförfattare som Moa Martinson och Jan

Fridegård, en och annan borgerlig skribent som Olle Hedberg och andra författare som Aksel Sandemose, Upton Sinclair och Maxim Gorkij. Men framför allt speglar de 188 böckerna som gavs ut en bredd av kända och okända författare och upplagorna kunde ligga på över 100 000 exemplar per bok, vilket kan jämföras med en genomsnittlig upplaga för en bok idag som ligger på ett par tusen exemplar.

Tidningen Folket i Bild, liksom fackförbundspressen och flera andra tidningar, publicerade regelbundet noveller och dikter som gestaltade ont och gott, realistiskt och ockult, land och stad, fabriksarbete och statarliv, kärlek, känslor, natur och mycket annat. Läsarna var ofta personer som inte besökte bokhandel, eller bibliotek, men de hade en personlig relation till "sitt" bokombud.

Bokutlåning och studiecirkel

Så tidigt som i mitten av 1800 fanns det "arbetarbibliotek" inrättade av liberalt sinnade arbetsgivare och andra "frisinnade". De biblioteken syftade till att bilda arbetarna. Man ansåg att kunniga arbetare lättare skulle anpassa sig till det samhälle man levde i och de maktförhållanden som rådde. Denna syn delades av många politiskt aktiva liberaler som menade att en växande arbetarklass annars hotade den rådande samhällshierarkin.

Folkrörelsernas pionjärer var medvetna om litteraturens roll. Redan på 1880-talet fanns en rad arbetarbibliotek som initierats från olika fackliga organisationer. I Stockholm exempelvis byggde Södra och Västra Jernarbetarefackföreningarna upp sina bibliotek 1884, Målaresförbundets diskussionsklubb startade ett bibliotek 1885 och många fackföreningar följde efter. Dessa bibliotek fanns oftast inte på arbetsplatserna, utan i Folkets Hus eller i någons hem. Så småningom överlämnade man sina bibliotek till det gemensamma Stockholms Arbetarbibliotek där det över entrén stod: "För arbetarne – genom arbetarne". Biblioteket var föreningsägt och varje medlemsförening betalade tre öre per medlem och kvartal.

År 1911 sysselsatte huvudbiblioteket i Folkets Hus och filialen på Södermalm i Stockholm sammanlagt sex personer. Stadsbud anlätades för att bära runt på vandringsbibliotekens trälådor. För denna verksamhet ansökte man och fick statligt stöd och 1921 övertogs dessa bibliotek av ABF:s Stockholmsavdelning.

Stadsbud anlitas för att flytta vandringsbibliotekens trälådor.

Från Stockholm kan vi bege oss till sågverkssamhället Holmsund, vid Umeälvens mynning där väckelserörelsen var stark. Dess medlemmar opponerade mot husförhörens auktoritära katekeslärande. För de frikyrkliga var läsningen mer en form av begrundan. Det gällde att ta till sig det lästa, samtala med likasinnade över det budskap texten tänktes innehålla och ”gömma det i sitt hjärta”. Detta sätt att läsa - att samtala med sig själv och andra om textens innebörd - kom även att genomsyra fackföreningarnas, nykterhetslogernas och den politiska arbetarrörelsens sätt att läsa.

Tio år efter att Oscar Olsson tagit initiativ till Sveriges första studiecirkel kom turen till Holmsund. Inom nykterhetslogen ”Skärgårdsblomman” framhölls att böcker bör läsas med ”eftertanke och begrundan”. Det betonades också att folkbildning aldrig får göras liktydigt med att någon ”högre person” bildar folket. Nej, folkbildning innebar att folket bildade sig själv och logen ville därför inte ha prästen som talare, även om denne, som man uttryckte det ”hade talets gåva”.

David Johansson som arbetade på brädgården i Holmsund under 1910-talet framhäver i en intervju med idéhistorikern Ronny Ambjörnsson långt senare, att de kunskaper som en människa skaffar sig på olika områden ska förenas med varandra och att ”Den erfarenhet som litteraturen förmedlar måste slå rot i personligheten, emotionellt och existentiellt”. År 1928 skrev han i en artikel: ”Bildningsarbetet syftar inte i första hand till att ge praktiska kunskaper utan till något vidare: till att

ge fördjupning till intellektuell tillväxt och till ökad förmåga att även på känslans område tillgodogöra sig vad litteraturen, konsten och samlivet kan erbjuda av verkligt värde”.¹³

Folkbibliotek

Vid denna tid – 1928 – var arbetarrörelsens tilltro till stat och kommun så stor att Stockholms Arbetarbibliotek uppgick i Stockholms stadsbibliotek, som då såg dagens ljus. Året innan hade Malmö stad övertagit det bibliotek som sedan 1905 drivits av Malmö biblioteks- och föreläsningsförening, och motsvarande utveckling skedde runt om i landet. Men ända fram till 1950-talet var biblioteksverksamheten i Sverige splittrad mellan enskilda föreningar med olika politisk, social, religiös och ideell inriktning.

Med sina rötter i folkrörelsernas bildningssträvanden skiljer sig folkbiblioteken från forskningsbibliotek såsom Kungliga Biblioteket, universitetsbiblioteken och många arkiv. Men folkbiblioteken har även andra utgångspunkter.

År 1949 antog UNESCO ett folkbiblioteksmanifest som Sverige anslöt sig till. Det var en internationell deklaration som slog fast vikten av att ett lands innevånare, utan kostnad skulle kunna ta del av böcker som köps in med allmänna medel. Där skrevs också att ett lands bibliotek är länkar i ett större sammanhang, med syfte att främja utbildning, forskning, folkbildning och kultur och att det därför måste finnas ett väl fungerande samarbete mellan samtliga bibliotek. En obruten lånekedja där ingen faller ur.¹⁴

Fram till dess hade kommunala bibliotek och studiecirkelbibliotek fått ekonomiskt stöd från staten, men 1949 kom en utredning som ville ”skapa ett bidragssystem som relativt snabbt leder fram till en kvantitativ och kvalitativ tillfredsställande biblioteksverksamhet”. Man ville samordna den lokala biblioteksverksamheten och genomföra en avveckling av studiecirkelbibliotekens verksamhet. Forskaren Dan Andersson som fördjupat sig i folkbibliotekens historia kommenterar: ”De genomgripande förändringar av organisationen förskjuter inflytandet över landets bibliotek från lokala till nationella intressenter, från en mångfald till ett fåtal, från ett flertal bildningsintressenter (nykterhets-, arbetar-, fackföreningar) till politiska församlingar.”¹⁵

¹³ Ronny Ambjörnsson, ”Den skötsamme arbetaren - idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930”, Carlssons bokförlag 1988

¹⁴ UNESCOs folkbildningsmanifest.

¹⁵ Dan Andersson, ”Folkbibliotek, makt och disciplinering - en genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten”, Stockholms universitet 2009.

Det var alltså först på 1950-talet som folkbiblioteken kommunaliserades fullt ut, vilket ledde till en fastare organisation men också, på gott och ont, till en successiv professionalisering med utbildade bibliotekarier. Det medförde att litteraturen fjärmades från arbetsplatserna och organisationerna, men också att författarna fick betalt.

Bibliotekersättning

Bibliotekersättning är pengar som enligt lag betalas till författare varje gång deras böcker lånas ut på offentliga bibliotek. År 1946 införde Danmark bibliotekersättning och Norge följde efter nästkommande år. Sverige införde bibliotekersättning 1954 och senare har andra länder följt efter.

Två motiv angavs för ersättningen i Sverige – den skulle dels ge skälig ersättning för det samhälleliga utnyttjandet av författarnas verk som den fria utlåningen innebar och dels skulle den medföra en viss förbättring av författarnas ekonomiska villkor. De övergripande reglerna för bibliotekersättningen beslutas av regering och riksdag i en särskild förordning.

Sedan 1985 har regeringen en överenskommelse med Sveriges Författarförbund, Svenska Tecknare och Svenska Fotografers Förbund om att man ska förhandla om detta och i förhandlingarna för år 2013 enades parterna om ett belopp på 1 kr och 37 öre, varav en del går direkt till författarna och den andra till en författarfond som delar ut stipendier till upphovsmännen. Bibliotekersättningen är alltså en ersättning för ett nyttjande, som möjliggör för författare att utöva sitt yrke.

Att läsa på andra sätt

Man måste ha vissa förutsättningar för att kunna läsa på traditionellt sätt. Först och främst måste man kunna se texten vilket många synskadade inte kan. År 1955 startade därför De Blindas Förening – som senare blev Synskadades Riksförbund (SRF) – inläsning av talböcker vid sitt föreningsbibliotek. Nu kunde den större gruppen synskadade, som till mycket stor del utgjordes av äldre, också få tillgång till litteratur. Från mitten av 1970-talet fick också andra med någon form av läshandikapp denna möjlighet. År 1980 förstatligades den föreningsdrivna verksamheten och blev Talboks- och Punktskriftsbiblioteket (TPB). Den nya myndigheten fick i uppgift att läsa in 25 procent av de böcker som trycktes och för att lyckas med det infördes ett undantag i upphovsrätten.

Text fungerar på flera sätt annorlunda än tal. Innehållet i en text är oftast mer koncentrerat och strukturerat än det muntliga. I skrift används också betydligt fler synonymer, begrepp och

benämningar, som gör det möjligt att föra resonemang på mer abstrakt nivå. Det påverkar alltså vårt sätt att tänka och förstå komplexa samband. Men för att komma åt detta behöver man inte nödvändigtvis läsa på traditionellt sätt. Man kan också lyssna till texten, vilket många läsare med läs- och skrivsvårigheter gör. En roman kan man lätt lyssna till, vilket även många chaufförer gör samtidigt som de kör bilen. Men facklitteratur behöver man ofta kunna stanna upp i, gå tillbaka i och kanske också titta på bilder och diagram i.

År 2013 fanns det 100 000 titlar inlästa som talböcker, vilket kan jämföras med några tusen kommersiella ljudböcker. Men rätten för personer med läs- och skrivsvårigheter att få låna talböcker slog inte igenom av sig själv. Under 1980-talet nekades många denna möjlighet när de besökte sitt lokala bibliotek, vilket gjorde att Dyslexiförbundet FMLS ofta fick agera för sina medlemmar. Men kassetbanden var krångliga och så skrymmande att många med lässvårigheter tyckte det var för utpekande och inte ville använda dem. Idag däremot, när man kan lyssna till böckerna via sin smarta telefon, har 28 000 nya låntagare börjat använda talböcker på bara något år. Majoriteten av dessa är unga med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Tekniken gör det idag möjligt att synkronisera text, ljud och bild så att man kan utnyttja flera sinnen samtidigt. Detta lyfte Dyslexiförbundet FMLS fram som ett stort behov i början av 2000-talet. Man utvecklade teknikens möjligheter och idag producerar Myndigheten för Tillgängliga Medier (MTM f.d. TPB) många böcker med både text och ljud.

Det finns alltså teknik som kan kompensera för den som har svårt att läsa. Men tekniken i sig gör ingen till läsare, eftersom läsning är en kulturell aktivitet. Man måste parallellt med möjligheterna bli motiverad och få möjlighet att uppleva värdet av att läsa.

Av denna historiska genomgång kan vi dra slutsatsen att läsfärdighet och läsvanor inte är någon isolerad företeelse utan en del av det övriga livet. Att ”språket är huset vi bor i” och att engagemanget påverkar läsandet, lika mycket som läsandet påverkar engagemanget. Som en röd tråd går därför skillnaden mellan dem som vill ”bilda folket” och den syn folkbildningen tidigt anammade och som fick sitt tydligaste uttryck i sentensen ”För arbetarne – genom arbetarne”.

Arbetsplatsbibliotekens uppgång och fall

Ett tidigt exempel på arbetsplatsbibliotek – som också överlevt fram tills idag – är sjömansbiblioteken. Eldare-Unionen och Sjömans-Unionen lade år 1916 grundplåten till ett bibliotek för sjöfolket. Det kom att bli inledningen till verksamheten med arbetsplatsbibliotek på fartygen. Under några år byggdes ett ganska stort antal sådana bibliotek upp bekostade av sjöfolkets fackliga organisationer. År 1920 tillsatte den socialdemokratiska regeringen en utredning om hur dessa bibliotek skulle utvecklas för sjöfolket. Betänkandet var klart 1923 men försenades på grund av regeringsskifte. Först 1931 kom beslutet om statligt stöd till sjömansbiblioteken. Den första boklådan innehöll 18-20 band och gick ut med ångaren Kolsnaren. År 1933 startade Svenska Sjömansbiblioteket med drygt 5 000 böcker och verksamheten har fortlevt. Ca 120 000 böcker distribueras idag i bokväskor till hamnar i fyra världsdelar. Traditionen av närhet till böcker på arbetsplatsen har lett till att endast 9 procent av sjömännen är ickeläsare, vilket kan jämföras med de 28 procent som undersökningen ”Svenskarna och internet 2011” fann för befolkningen som helhet.

Arbetsplatsbiblioteken växer fram

Tillskapandet av arbetsplatsbibliotek har ibland skett i samarbete med folkbiblioteken, och ibland vid sidan av dem. Under 1940-, 50- och 60-talet försåg flera folkbibliotek traktens arbetsplatser med böcker ofta på initiativ från fackföreningarna på arbetsplatserna. I mitten av 70-talet kom verksamheten med arbetsplatsbibliotek igång på allvar. Denna hade sina rötter i 30-talets kulturpolitik, vars syfte var att utjämna kulturella ojämlikheter.

Den statliga litteraturutredningen år 1968 resulterade i en försöksverksamhet med 23 arbetsplatsbibliotek i Malmö som påbörjades 1970. Försöksverksamheten slog väl ut och permanentades. Den utvärdering som gjordes visade att arbetsplatsbiblioteken är ett sätt att ”utforma verksamheten efter arbetarnas situation och genom att påverka förlagen att ge ut andra slags böcker ge arbetarna möjlighet att använda litteraturen och framför allt, att bidra till att minska de språkliga och kulturella klyftorna i samhället.” Undersökningen bekräftade också att arbetsplatsbiblioteken nådde nya låntagare, att den personliga kontakten var betydelsefulla, att valet av böcker måste göras med omsorg och olika för varje arbetsplats och att kontakten med fackföreningen var mycket viktig.¹⁶

¹⁶ Peter Almerud, ”Bibliotek i skymundan – en rapport om arbetsplatsbibliotek”, 2004.

Kulturutredningen 1974 skapade förutsättningar för många års läsfrämjande. En av utredningens mål var att ”motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet”. Detta synsätt hade sina rötter hos den socialliberale ekonomen John Maynard Keynes. Keynes var, strax efter andra världskriget, arkitekten bakom Englands kulturpolitik. Hans konstruktion vilade på fyra ben. Staten skulle agera som konstarnas beskyddare, den skulle erbjuda konstlivet tillfälliga stimulansåtgärder i en tid av ekonomisk kris, den skulle rädda konsten undan marknadskrafterna och göra konsten tillgänglig för så många medborgare som möjligt.

Förhållandet mellan konsten och politiken var då under diskussion. Keynes preciserade sin åsikt:

”Konstnären går åt det håll som anden för honom. Ingen kan ange riktningen åt honom; han känner den icke själv. Men han leder oss andra till gröna ängder och lär oss att älska och njuta av det som vi ofta först avvisat, utvidgar vår sensibilitet och förädlar våra instinkter. Uppgiften för en offentlig organisation är inte att undervisa eller censurera, utan att ingjuta mod, självförtroende och erbjuda möjligheter.”¹⁷

I enlighet med dessa tankar inrättades i England en myndighet kallad Art Council i vars anda 1974 års svenska kulturutredning föreslog inrättandet av Statens Kulturråd.

I regeringens proposition år 1975 avsattes en miljon kronor för det kommande budgetåret att fördelas på de kommuner som ansökte om bidrag för att bedriva bokutlåning på arbetsplatser. Kravet var att arbetsplatsbiblioteken skulle vara väl förankrade hos de anställda och deras fackföreningar som skulle vara engagerade i verksamheten och i valet av böcker. Hela 46 kommuner ansökte om medel, men pengarna räckte bara till hälften.

Detta särskilda bidrag från Kulturrådet för etablering av arbetsplatsbibliotek var treårigt och kunde täcka kostnader för litteratur, utrustning, information, personal och transporter. När kulturminister Birgit Friggebo 1992 avskaffade bidraget låg det på 3,6 miljoner kronor.

Folkrörelseengagemang för arbetsplatsbiblioteken

Inför LO-kongressen 1981 släpptes rapporten *Facklig kultursyn* som menade att ett arbetsplatsbibliotek ska kunna innehålla allt från klassiker till barn- och ungdomslitteratur och i övrigt:

- bli ett stöd för arbetsplatsens fackliga utbildning, amatörverksamhet mm

¹⁷ David Karlsson: En kulturutredning, pengar, konst och politik. Glänta produktion 2010.

- stimulera till forskning om arbetsplatsen och arbetet, dess historia och framtid
- nå invandrarna på deras eget språk, ge kunskap om det nya landet
- ge näring åt samtal och diskussioner
- kombineras med försäljning av litteratur
- uppmuntra medlemmar att skriva själva

Året därpå skrev bibliotekschefen i Danderyd Åke Erlandsson att:

”Ett decenniums samlade erfarenhet talar för att decentraliseringsförsöket sannolikt också är ett av de mest effektiva sätten att väcka läslusten hos läsovana. Olika undersökningar har klart bekräftat att verksamheten verkligen har erövrat nya låntagare, och att arbetsplatsbiblioteken dessutom har egna värden som de reguljära kommunbiblioteken, trots deras rikare utbud och service, inte utan vidare kan ersätta.”¹⁸

En organisation som drev på mycket kraftfullt var Sveriges Författarförbund, som år 1982 tog initiativ till ett upprop under rubriken ”Bygg upp arbetsplatsbiblioteken nu!” Det undertecknades av LO och TCO. Där påpekades att inte minst skiftarbetare, lågutbildade och invandrare genom arbetsplatsbiblioteken fick mycket större möjligheter att få kontakt med böcker. Man strök under att erfarenheterna visat att många anställda också lånade hem böcker till sina barn. Man uppmanade företagen att ställa lokaler till förfogande och att bokombudens arbete skulle få göras på betald arbetstid.

Två år senare motiverade förbundets vice ordförande Bengt Erik Hedin i en artikel författarnas engagemang med att arbetsplatsbiblioteken ”när många fler läsare och skapar en helt annan atmosfär kring litteraturen och läsandet.” Han poängterade också att utlåningen och böckerna inte får ”bli något som kommer utifrån, något som andra bestämmer över. Varken kommunen eller företaget skall kunna bestämma, utan det skall vara de som arbetar på en arbetsplats som tar initiativet och driver verksamheten.”¹⁹

Att arbetsplatsbiblioteken hamnade i skymundan i förbundets verksamhet under 90-talet berodde, enligt dåvarande förbundssekreteraren Jane Hallberg,²⁰ på att förbundet tvingades agera mot nedskärningarna av biblioteksfilialer och skolbibliotek. ”Det hände så stora saker med biblioteken

¹⁸ Peter Almerud: Bibliotek i skymundan. 2004

¹⁹ Bengt Erik Hedin. Författare kräver att samhället satsar på arbetsplatsbiblioteken. Bibliotekstjänst 1984

²⁰ Peter Almerud: Bibliotek i skymundan. 2004

då och det föll sig naturligt att fokusera på det som var mest akut.” Numera är förbundet åter verksamma, inte minst genom engagemanget i Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige.

Även inom fackföreningsrörelsen har prioriteringen av medlemmarnas läsvanor skiftat från tid till annan. År 1991 gav LO ut Lars Petersons debattbok ”Kulturkraft i facket” som beskriver LO:s kultursyn. Ett kapitel handlade om böcker på jobbet:

”För att stimulera läsandet räcker det inte att bara öka tillgängligheten på böcker. Det gäller också att skapa läslust och en verklig efterfrågan på böcker. Av böcker som är angelägna för just dem det gäller. Det svepande talet om *den goda boken* duger inte ... Det duger i regel inte att människor som har böcker som yrke propagerar och talar om hur det är. Därför har facket en viktig roll genom att engagera sig och göra läsfrämjande insatser till en naturlig del i det fackliga vardagsarbetet. ... De som har böcker som yrke glömmer ofta bort att läsaren är viktigare än litteraturen. Det skapar naturligtvis avstånd. Bibliotekarierna är ju sakkunniga när det gäller översiktlig kunskap om litteratur, men de är långt ifrån alltid kompetenta att på ett lämpligt sätt nalkas människor som saknar vana att läsa och låna böcker.”

Peterson betonar också att läsarens roll aldrig är passiv eller villkorslös. Nej, läsaren tar emot och bearbetar texten utifrån tidigare erfarenheter och aktuella behov. Därför finns det mycket att prata med arbetskamraterna om i samband med läsning. ”Det kanske till och med är det som är det bästa med att läsa böcker.”²¹

På LO-kongressen 1996 gavs LO:s styrelse i uppdrag att arbeta fram ett kulturpolitiskt idé- och handlingsprogram. Dokumentet lades fram år 2000 under namnet *Kampen om tanken*. Här sägs bland annat att: ”Den fackliga kulturverksamheten ska fokusera och prioritera allas tillgång till den fria tanken och det fria ordet, allas tillgång till språket. Fackliga verktyg är arbetsplatsbibliotek, insatser som riktar sig till läsovana och dyslektiker, insatser som riktar sig till medlemmars barn, studiecirkelverksamhet, fackförbundspressen och Folkets hus och parker.”

²¹ Lars Peterson: Kulturkraft i facket. LO 1991.

Halvering av antalet arbetsplatsbibliotek på tio år

Efter att de specialdestinerade bidragen avskaffades 1993 minskade antalet arbetsplatsbibliotek i folkbiblioteksregi drastiskt. I kulturutredningen två år senare angavs flera skäl till att utveckla kulturverksamheten på arbetsplatserna. Bland annat lyftes arbetsplatsbibliotekens lässtimulerande funktion fram. Men i den följande propositionen togs inte arbetsplatsbiblioteken upp.

År 2002 kom den parlamentariska utredningen *Mål i mun – förslag till handlingsprogram för Svenska språket*. Där konstaterades att ”framför allt på de arbetsplatser där ’eldsjälar’ finns och där löntagarorganisationerna menar att ett levande arbetsplatsbibliotek är en viktig verksamhet har boken på arbetsplatsen bidragit till att både öka läsandet och sänka tröskeln för många att utnyttja kommunernas folkbibliotek”. I betänkandet sades också att utbudet av barnböcker i arbetsplatsbiblioteken har gett många barn en tidig kontakt med böcker i hemmet som de annars inte skulle fått. Man ansåg det därför ”viktigt att verksamheten med arbetsplatsbibliotek kan vidareutvecklas” och föreslog att Kulturrådet skulle få i uppdrag att undersöka vilka åtgärder som med detta i åtanke kunde öka läsandet, särskilt bland barn och unga och grupper där läsandet var lågt.

Kulturrådet å sin sida menade i sitt yttrande att arbetsplatsbibliotek var dyra och att ”Kulturrådet vill förorda enklare lösningar för förmedling av litteratur till arbetsplatserna”. Man påtalade att biblioteksvärlden inte är ”odelat positiv” till arbetsplatsbiblioteken ”eftersom man hellre ser att låntagarna besöker biblioteken med deras rika medieutbud”.²² Kulturrådet menade därför, ur sitt tjänstemannaperspektiv, att biblioteken genom särskilda projekt och generösare öppettider kunde bedriva målgruppsinriktad verksamhet med samma syfte som arbetsplatsbiblioteken gjort.

År 2002 sänktes bokmomsen efter påtryckningar, främst från förlagsbranschen, från 25 till 6 procent. Syftet var att fler skulle få råd att köpa böcker. Resultatet blev billigare böcker för dem som redan var läsare, men Statistiska centralbyrån konstaterade år 2003 att andelen bokläsare i Sverige totalt inte hade ökat sedan momssänkningen trädde ikraft, men att befintliga läsare ökat sitt läsande. Framför allt hade sporadiska läsare övergått till att läsa oftare. ”Andelen män som inte läser har ökat de senaste 2–3 åren medan andelen som inte läser bland kvinnorna har minskat.”²³

Tio år efter att de specialdestinerade bidragen till arbetsplatsbibliotek avskaffades hade antalet arbetsplatsbibliotek i folkbibliotekens regi halverats. Vissa kommuner har behållit verksamheten

²² Yttrande över betänkande SOU 2002:27.

²³ Effekter av sänkt mervärdesskatt på böcker och tidningar. Rapport 3 aug 2003

mer eller mindre intakt. Några har fortsatt att stödja arbetsplatsbibliotekens verksamhet utan att ta ut någon avgift för det, medan många fler lagt ner verksamheten om företagen inte varit villiga att ta över kostnaderna. Därmed kom arbetsgivarna att avgöra många arbetsplatsbiblioteks fortsatta existens.

Men vid sidan av dessa kommunalt stödda arbetsplatsbibliotek har det funnits och finns arbetsplatsbibliotek som inte drivs i samverkan med folkbiblioteket. Peter Almerud som forskat i detta menar att det allt som allt år 2004 borde ha funnits ungefär 1 200 arbetsplatsbibliotek varav 500 stycken i samarbete med folkbiblioteken, 400 stycken i samarbete med En Bok För Alla och 300 stycken helt fackföreningsdrivna bibliotek.

Arbetsplatsbibliotekens inställda renässans

I september 2005 överlämnade regeringen den första svenska språkpolitiska propositionen till riksdagen - *Bästa språket - en samlad svensk språkpolitik*. Den byggde på utredningen *Mål i mun*. Målsättningen var att på olika sätt främja det svenska språket, det handlade om allas rätt till ett språk. Tillgång till litteratur och läsning sågs som förutsättningar för ett tillägnande och utvecklande av svenska språket. I propositionen lyftes olika läsfrämjande åtgärder fram, och man betonade vikten av att nå ut till nya och ovana läsare.

Arbetsplatsbiblioteken fick här ett stort utrymme - litteratur och läsning på arbetsplatser sades ha en positiv inverkan när det gäller att nå nya och ovana läsare. Kulturrådet gavs uppdraget att stödja olika läsfrämjande insatser riktade mot arbetslivet. Detta skulle ske i samverkan med fackliga och folkbildande organisationer. Kulturrådet skulle också i samarbete med En Bok För Alla undersöka hur man på arbetsplatser kunde främja läsning och litteratur genom till exempel arbetsplatsbibliotek. Kostnaden beräknades uppgå till 5 miljoner kronor.

Men när den borgerliga alliansregeringen tillträdde år 2006 försvann frågorna från dagordningen och de särskilda medel som funnits för Kultur I Arbetslivet sedan slutet av 1970-talet togs bort. Arbetsplatsbibliotekens renässans ställdes in.

Statens årliga kostnad för Kultur I Arbetslivet låg på mellan en och åtta miljoner. Allt gick inte till läsfrämjande verksamhet – bland annat fick teater-, film- och gräv där du står-verksamhet finansiering genom dessa medel. Fackliga organisationer och studieförbund har i runda tal bidragit med lika mycket – plus allt ideellt arbete. Detta kan jämföras med en institution i Stockholm –

Kungliga Operan – som år 2005 hade 348 miljoner i statliga anslag och 59 miljoner i övriga intäkter. Sedan dess har subventionerna ökat för varje år så att de år 2013 låg på 435 miljoner. De systematiska nedskärningar som gjorts av medlen till kultur i arbetslivet bottnar inte i ekonomiska prioriteringar, utan politiska.

Folkbibliotek för alla?

Folkbiblioteken har som vi sett sina rötter i folkrörelserna och verksamheten bygger på ett förtroende hos medborgarna vad gäller opartiskhet, mångfald och kvalitet. Av alla institutioner och myndigheter i Sverige har folkbiblioteken också det största förtroendet. År 2010 hade 70 procent av befolkningen mycket stort eller ganska stort förtroende för dem²⁴ och i den senaste uppdateringen av UNESCO:s folkbiblioteksmanifest som gjordes 1994 uppmanas stat, landsting och kommuner:

”att stödja och att aktivt medverka i en utveckling av folkbiblioteken ... som är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk, eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med olika handikapp, patienter på sjukhus eller interner inom kriminalvårder. [...]

”Folkbibliotekens samlingar och utbud av tjänster skall inte vara föremål för någon form av ideologisk, politisk, eller religiös censur och inte heller för kommersiella påtryckningar.”²⁵

Idag bedrivs kommunal biblioteksverksamhet vid huvudbibliotek, filialbibliotek, bokbussar och övriga utlåningsställen, till exempel sjukhem och arbetsplatser. Andra huvudmän driver separata sjukhusbibliotek, bibliotek på häkten och fängelser samt sjömansbibliotek. 80 procent av samtliga biblioteksbesök sker på folkbiblioteken och hälften av lånen görs av och för barn- och ungdom, vilket delvis kan förklaras med att många skolbibliotek integrerats med folkbiblioteken.

Mellan 1980-2008 har utlåningen minskat med 23 procent. En tendens som observerats är också att biblioteken tenderar att köpa in flera exemplar av populära böcker. Ofta de som ligger på Pockettoppen och liknande listor. På så sätt hoppas man kunna registrera fler lån, eftersom det gynnar anslagen. På samma sätt låter man stundtals bli att köpa in böcker som man inte tror kommer att lånas lika mycket.

För att motverka en sådan likriktning finns det statliga litteraturstödet som går till produktion och distribution av titlar som anses ha ett större kulturellt värde. Men på många håll kommer böcker som fått litteraturstöd aldrig in i bibliotekshyllorna. De säljs ut, eller skänks bort, vilket gör att bredden på utbudet minskas och bibliotekens funktion som vårt kollektiva minne reduceras.

²⁴ Biblioteksforeningen.org

²⁵ Svenska Unescorådets skriftserie 2:1995.

I och med att Bibliotekstjänst, som tidigare försåg folkbiblioteken med listor över praktiskt taget all nyutkommen litteratur, privatiserats har också bibliotekariernas underlag för urval av böcker försämrats. Istället låter nu många bibliotek den Bonnierdominerade nätbokhandeln Adlibris göra urvalet och leverera ca 80 procent av utbudet. Det är en smygkommersialisering som inte kan sägas stämma med intentionen i UNESCO-deklarationen.

Folkbiblioteken idag

Enligt statistik från 2009 höll de 290 *huvudbiblioteken* i medeltal öppet 44 timmar i veckan, varav 4 timmar efter klockan 18. I 53 av kommunerna hade man söndagsöppet. *Biblioteksfilialerna* hade öppet 24 timmar i medeltal, varav 2 timmar efter klockan 18. I tolv av kommunerna hade filialerna söndagsöppet. 88 *biblioteksbussar* i landet hade öppet 32 timmar i veckan varav 4 timmar efter klockan 18.

Detta kan ställas i relation till vad skriften ”Kulturen i siffror 2009” säger angående forskningsbiblioteken:

”En hög servicegrad innebär ofta långa öppettider. Huvudsaken är att biblioteket är öppet när den målgrupp som använder sig av det, behöver det.”

Ett liknande resonemang borde kanske även gälla för folkbiblioteken. Inte minst med tanke på att var tredje småbarnsförälder i dag jobbar på obekvämt arbetstid och restiden mellan hem och arbete upptar en väsentlig tid för många människor.

Enligt Kulturrådets statistik från år 2009 har en tredjedel av alla folkbiblioteksfilialer lagts ner sedan år 1990. Bakom benämningen filial finns ofta ett skolbibliotek.

Bibliotekariernas arbetsuppgifter har förändras, nya elektroniska media har gjort entré men fortfarande dominerar, som statistiken tydligt visar, den fysiska utlåningen av böcker. Någon statistik för arbetsplatsbibliotekens verksamhet finns däremot sällan redovisad.

Antalet böcker i våra folkbibliotek har minskat från 44 miljoner år 2000 till 36,3 miljoner 2011.²⁶ Som en logisk följd av detta sjunker också *utlåningen* som minskade från 70,1 miljoner år 2000 till 57,4 miljoner år 2012.²⁷

²⁶ Ulrika Facht Nordicom Medie Sverige mini 2012

Samtidigt som 83 procent av alla *anställda vid folkbiblioteken* är kvinnor så är det framför allt LO-förbundens män som inte läser. Mellan år 1982 och 2003 har andelen män inom LO-förbunden som inte läst en bok de senaste 12 månaderna ökat från 28 till 47 procent²⁸. Det är framför allt yngre män som läser i mindre utsträckning.

Det råder brist på statistik kring vilka som går till biblioteket. Erfarenheterna från de fackliga läsprojekten ger dock tydliga besked om att väldigt många deltagare i LO-förbundens projekt aldrig besökt ett bibliotek som vuxna. Det framkommer också att detta ointresse för bokläsning grundlagts i barndomen, att man ofta saknat läsande föräldrar och att besök på biblioteket därför känns obekvämt. Biblioteksmiljön känns också ofta främmande för många vuxna med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, som inte heller är bekanta med hur ett bibliotek fungerar.

Ett viktigt uppdrag för biblioteken är att bedriva lässtimulerande arbete för såväl barn och unga som för vuxna. Minskat läsande gör att också många vuxna har bristande läskompetens. Läns- och regionbibliotek arbetar för att identifiera, synliggöra och utveckla nödvändig kompetens på området och verkar för lärande om olika medier. Inte minst handlar det om att utforska vad det innebär att vara läsare i en digital värld. Folkbibliotek arbetar idag mycket med olika former av bokcirklar och läsarsamtal. Man har till exempel Daisycirklar och cirklar på lättläst för personer med annat modersmål än svenska. Det finns också tvättstugebibliotek och biblioteksverksamhet i idrottshallar. På flera håll bygger man nu samverkan med idrottsrörelsen och annat föreningsliv för att främja läsande hos dem som i vanliga fall inte besöker biblioteken.

Biblioteksplaner

År 1996 fick Sverige en bibliotekslag. Där slås i linje med UNESCO:s folkbiblioteksmanifest fast att varje kommun ska ha ett folkbibliotek, att alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek och att lånen ska vara avgiftsfria. Bibliotekslagen slår även fast att biblioteken inom det allmänna biblioteksväsendet ska samverka och att kommuner och landsting ska anta planer för biblioteksverksamheten.

²⁷ Ulrika Facht Nordicom Medie Sverige mini 2012

²⁸ Läsa böcker - Ett faktamaterial om välfärdsutvecklingen. Nr 61, september 2004

Men var fjärde kommun saknar fortfarande en biblioteksplan och kommunerna satsar olika mycket på biblioteksverksamheten.²⁹ De biblioteksplaner som finns är ofta dåligt genomtänkta. Det är därför svårt att utifrån dem motivera politikerna att avsätta resurser till bibliotekens verksamhet. I en del kommuners planer står det att biblioteken ska guida företag till orten. I andra får biblioteket det utvidgade uppdraget att vara informations- eller kulturcentrum.

I Borås kommun rådde det länge konsensus över partigränserna och därför stod det långt in på 2000-talet i biblioteksplanen att man bedrivit verksamhet med arbetsplatsbibliotek sedan 1933 utan avgifter från arbetsgivaren och att man tänker fortsätta med det: ”Arbetsplatsbiblioteken är en viktig del i kulturnämndens kulturpolitiska satsning på uppsökande verksamhet.”³⁰ Men idag har man övergivit den ambitionen.

Andra typer av bibliotek

Trots att statistiken är mycket undermålig även när det gäller *sjukhusbiblioteken*, kan man konstatera att det förekommer en omfattande verksamhet där. Många sjukhusbibliotek har problem att få tillräckligt med personal då tjänster dras in. På grund av bristande resurser har de också ofta svårt att driva en särskild verksamhet för barn.

Erfarenheter från biblioteksverksamheten på *häkten och fängelser* visar att många där gör en första bekantskap med böckernas värld. Det är ofta personer som tidigare inte ägnat sig åt läsning. Trots det har verksamheten med böcker på landets största häkte Kronoberg drabbats av omfattande nedskärningar.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det pågår en dragkamp om pengar. På sina håll passar då kommuner på att lägga ut folkbibliotek på entreprenad. Sådan kommersialisering rimmar dåligt med UNESCO:s folkbiblioteksmanifest som uttalar sig mot ideologiska eller kommersiella påtryckningar. Sådan privatisering fräntar medborgarna möjlighet att påverka och privata entreprenörer saknar motiv för att bedriva läsfrämjande aktiviteter.

²⁹ kulturradet.se

³⁰ boras.se

En Bok För Alla

Som vi såg i den historiska tillbakablicken var läsning och skrivning i folkrörelsernas barndom verktyg som användes för att sätta ord på de egna erfarenheterna. Ord bildar meningar och bakom dem står åsikter, värderingar och världsuppfattningar.

Som David Johnsson uttryckte det skulle de erfarenheter litteraturen förmedlade slå rot i personligheten, emotionellt och existentiellt. Denna inställning gjorde att vi fick ett läsande folk, som i internationella mätningar länge placerade Sverige bland ”världseliten”. Tydliga ställningstaganden från organisationer och individer har i kombination med riksdags och regeringsbeslut underlättat det arbete, som i läsfrämjande syfte gjorts på basplanet, av fackligt engagerade och andra idealister.

Litteraturutredningen 1974 såg som ett av sina mål att skapa bättre möjligheter för fler människor att läsa god litteratur. Den direkta orsaken var att försäljningen av skönlitteratur hade minskat, samtidigt som populärpocketböckerna i kioskerna ökat. Man ville skapa ett alternativ till det man kallade ”triviallitteraturen” och föreslog statligt stöd till ett förlag som skulle ge ut prisbillig kvalitetslitteratur. En ingång att nå nya målgrupper för läsandet var att engagera folkrörelserna och uppdraget gick till Litteraturfrämjandet som bland sina stiftare hade både fackföreningsrörelsen, konsumentkooperationen och lantbrukskooperationen.

Förlagsverksamheten kom igång efter ett riksdagsbeslut år 1976 och utgivningen sköttes av förlagschefen som vid sin sida hade ett förlagsråd bestående av företrädare för ABF, KF, LO, LRF, TCO och representanter för författare och bokhandlare. Man hade också en referensgrupp bestående av bibliotekarier, förlagsfolk, författare och företrädare för ungdomsorganisationer. Allt i enlighet med Keynes ståndpunkt att kulturen skulle skötas av yrkesfolk utan politisk inblandning.

Den viktigaste försäljningskanalen var folkrörelserna, organisationer och arbetsplatser – alltså samma kanaler som tidigare Folket i Bilds böcker spreds genom. Satsningen på förlaget parallellt med Kulturrådets medel till Kultur I Arbetslivet gjorde att de läsfrämjande åtgärderna hakade i varandra och det skapades nätverk mellan lokala läsfrämjare och förlagets företrädare.

En av förlagets centrala uppgifter var att öka läsintresset hos ovana läsare. Man publicerade därför studiehandledningar till enskilda titlar, gav ut antologier och startade projekt med barnomsorgen. Det resulterade bland annat i utgivningen av ”Sagor att läsa och berätta” som gick ut i 135 000 exemplar och av ”Barnens första bok” som gick ut i 200 000 exemplar och bland annat användes som kontakt mellan småbarnsföräldrar och biblioteken. Utgivningen låg på 1,2 miljoner volymer per år som oftast sålde slut under en period på två år. Under de första femton åren gav man ut 298 vuxentitlar och 239 titlar för barn och ungdom. Sammanlagt ca 20 miljoner böcker som kan jämföras med de tidigare nämnda FiB-böckerna som uppgick till ca 12 miljoner volymer.³¹

Att få till stånd läsfrämjande arbete på basplanet är något helt annat än att leda en centralstyrd organisation. Så är det eftersom aktiviteterna bygger på lokalt, ideellt arbete. Det kan därför vara intressant att se hur mycket verksamhet det funnits under åren som En bok för alla initierat, varit samarbetsparter eller medverkat i tillsammans med olika LO-förbund, ofta möjliggjorda med finansiering eller delfinansiering via Kulturrådets medel ”Kultur I Arbetslivet”:

Statsanställdas förbund (Seko) i Blekinge och Kalmar län drev ett projekt 1985-1987, Metall avd 20 Västerås/Sala 1985-1987, ABF i Värmland 1986, *Hela Transport läser*, hette ett projekt som Transportarbetarförbundet drev 1987-1992, där spreds kassetböcker som främst användes av långtradarchaufförer, en yrkesgrupp som i sitt ensamarbete inte gärna kunde läsa på traditionellt sätt. Träindustriarbetarförbundet drev ett projekt 1989-1991, Kommunal drevs *Läsa för livet* 1990-1992, Pappers i Mellannorrland 1990-1992, Skogs Norra Värmland 1994-1995, Metall Norra Hälsingland 1994-1995, Kommunal Skaraborg 1994-1995, Metall avd. 20 Västerås/Sala 1994-1995, ABF Trä Skaraborg 1994-1995.

Även utanför det fackliga hade En Bok För Alla kontakter och samarbetade kring projekt.

HSB Stockholms län *utbildade kulturombud* 1989-1991. I ett projekt kallat *Stockholms län läser* ingick ABF och LO-facken i Stockholms län. Projektet omfattade bokombudsutbildningar, författarträffar, litterära utflykter för bokombud och företrädare för arbetsplatsbibliotek och litterärt intresserade. I projektet *Litteraturen som resurs i studie- och arbetsplatsverksamheten*, som drevs av Metall avd. 20, introducerades år 1991 skönlitteratur som bredvidläsning i olika fackliga studiecirklar. *Fakta och fantasi i fackliga studier* hette

³¹ Rune Blomkvist: En bok om En Bok För Alla. 1991

ett annat projekt som drevs 1992 av ABF Stockholm, LO- Stockholm och Stockholms stadsbibliotek. Där lästes en roman av deltagarna i facklig grundutbildning och diskuterades. Studieförbundet Vuxenskolan, LRF hade 1992-1994 *Traktorbibliotek* bestående av Kassettböcker. *Boken – kunskap upplevelse inspiration* var 1994-1996 ett läsfrämjande projekt för barn och ungdomar i samarbete med ABF, Studieförbundet Vuxenskolan (SV), Unga Örnar och förbundet Vi unga. *Bokbruket* drevs av SV, Bygdegårdarnas riksförbund och Vi Unga åren 1997-1998. I projektet *Boken och barnen* som drevs av ABF, SV och Utbildningsradion inspirerades blivande lärare 2001-2002 att använda skönlitteratur i undervisningen. *Lusten till boken* drevs av ABF, SV och lärarhögskolor och inspirerade blivande lärare att använda skönlitteratur i undervisningen 2003-2004. I *Allas Barnbarn* läste pensionärer sagor för barn på förskolor. Detta var ett samarbete mellan ABF, SV, PRO, SPF, kommunbibliotek och förskolor. Detta projekt har gått över i föreningsform med en riksorganisation och ett antal lokalorganisationer runt om i landet. *Familjens rätt till det skrivna språket* drevs av ABF, LO-facken och Dyslexiförbundet FMLS i Örebro län 2005-2006, *I rörelse* var ett annat projekt som 2005-2007 förenade läsning och idrott i Västerbotten. Sisu – idrottsutbildarna, Västerbottens läns landsting. *Bästa Fyran* Svenska Bordtennisförbundet ordnade Bokutdelning. *Med språket framför sig* var 2005-2007 ett samarbete med ABF, SV, barnhälsovården och länsbiblioteken i Halland och Västerbotten och slutligen samarbetade Linköpings kommun, bostadsbolaget Stångåstaden, biblioteket i Lambohov och IK Östria 2008 i projektet *Pojkar, böcker och idrott*.

Man kan av denna genomgång konstatera att det läsfrämjande arbetet i vårt land varit både rikt och varierat. Att det utgått från de lokala behoven och önskingarna och att det involverat många tusentals människor. I alla dessa verksamheter spelade En Bok För Alla en viktig roll, både genom personalens läsfrämjande medverkan och genom att de kunde tillhandahålla billiga böcker som kunde användas i projekten.³²

År 2007 beslutade alliansregeringen att dra in stödet till En Bok För Alla. Förlaget har därefter tvingats dra ner på utgivningen, höja bokpriset och i stort upphöra med sitt uppsökande läsfrämjande arbete.

³² En Bok För Allas arbete och metoder beskrivs närmare i Kent Erikssons bok *Vägen till läsarna – en läsfrämjares minnen*, En Bok För Alla 2012.

Fackligt läsfrämjande under 2000-talet

I sin bok ”Om konsten att läsa och skriva” skriver Olof Lagercrantz:

”Betänk också, ni som propagerar för läsning av god litteratur, att i samma ögonblick det blir klassat som fint att läsa, som något vilket sätter läsaren i en högre klass än andra, är katastrofen nära. Då är boken i farozonen. Det måste vara ett behov verkande inifrån som driver läsningen”

Citatet kan sammanfatta det folkbildande läsfrämjandearbetet, som måste motiveras i ord och förverkligas praktiskt. Ett arbete som i mycket hög utsträckning utgått från boken. Så var det då ABF bildades 1912 och så är det fortfarande, även om handens arbete och kunskap som genereras genom utövande nu ökat. År 2009 uppgav två tredjedelar av deltagarna i studiecirkel att de vid träffarna samtalade utifrån texter.³³ Studieförbunden bedriver också skrivfrämjande verksamhet, både i form av traditionella skrivarcirkel och verksamhet som exempelvis hiphop och spoken word. Arbetsformer som bidrar till att göra ungdomar från läsovana miljöer till poeter och författare.

En stor del av studieförbundens föreläsningverksamhet är också läsfrämjande, även om den långt ifrån alltid når de målgrupper som läser minst. Så bedrev den absoluta merparten av landet ABF-avdelningar verksamhet tillsammans med folkbibliotek – främst kring författarbesök. Detta samarbete sker även kring läsecirkel, utställningar och verksamhet för att främja digital delaktighet.³⁴

Men det mesta av den läsfrämjande verksamheten inom ABF sker tillsammans med fackförbund, pensionärs- invandrar- och funktionshinderorganisationer. Ett antal ABF-avdelningar bedriver också särskilda projekt för att öka läsandet.

Folkbildning baseras i mycket hög utsträckning på lokala initiativ, som utgår från ideella krafter engagemang och deltagares intressen. Samtidigt finns det en sammanhållande strategi bakom det läsfrämjande arbete arbetarrörelsen bedrivit under 2000-talet. Låt oss därför börja med ett praktiskt exempel, för att sedan ta de bakomliggande tankarna och därefter återkomma till det praktiska.

³³ Folkbildningsrådets deltagarundersökning 2009.

³⁴ En undersökning ABF:s förbundsexpedition gjorde hösten 2012.

Volvo lastvagnar i Umeå

När Metallklubben på Volvo Lastvagnar i Umeå först lyfte frågan om ett bibliotek på arbetsplatsen möttes de av massivt motstånd från företaget. Först efter tio år gav man med sig ”av utmattning”, som klubbens ordförande Jan-Olov Carlsson säger. Företaget står inte för några kostnader för biblioteket. Inte heller tillåter de bokombuden att använda sin arbetstid till detta arbete. Det sker alltså helt ideellt och den centrala plats som ursprungligen angavs ändrades till en mer avlägsen. Men arbetsplatsbiblioteket är ett av landets större och tillhandahåller både vanliga böcker och ljudböcker. Det finns fåtöljer och bord så att man kan sitta ner i lugn och ro när tiden så medger.

Fackklubben sökte samarbete med Umeå stadsbibliotek, som tidigare hade bedrivit arbetsplatsutlåning på Volvo, men där hade man andra prioriteringar och någon uppgörelse kunde inte komma till stånd. Biblioteket byggdes därför upp med hjälp av gåvor från förlag och med bidrag från Kulturrådet. Man betalade dock för att få de populära bokpåsarna till barnen, vars innehåll sattes samman av en barnbibliotekarie från ett folkbibliotek.

Denna typ av ideell verksamhet påverkas mycket konkret av konjunkturerna på arbetsmarknaden. För några år sedan avskedades en stor del av arbetarna på fabriken och bland dem som ”fick gå” var större delen av bokaktivitetsgruppen, de som höll i verksamheten. Den allt mer ”slimmade” produktionen gjorde också att de anställda fick färre luckor i arbetstiden som tidigare utnyttjats för besök på biblioteket. Men verksamheten lever vidare. 2013 fick man av en medlem en större samling helt nya böcker, men det krävs hela tiden informationsinsatser för att hålla uppe utlåningen, säger Jan-Olov.

På Volvo i Umeå har fackföreningen byggt upp ett välfungerande bibliotek där de anställda kan sitta ner i en skön fåtölj och bläddra i böckerna. En av eldsjälarna är klubbens ordförande Jan-Olov Carlsson.

För den som inte anser sig ha så gott om tid finns det färdigpackade bokkassar med barnböcker att ta med sig hem.

Läs för mej, pappa!

Under 2000-talet har LO-förbunden varit involverade i ett antal större tvärfackliga lässatsningar. Det första av dem - "Läs för mej, pappa!" – syftar till att stimulera män i LO-förbunden att börja läsa genom att läsa för sina barn. Barns språkutveckling och förberedelse för att lära sig läsa sker i förskoleåldern då föräldrarna har störst inflytande över barnens utveckling. En förklaring till skillnaden i läsfärdighet mellan könen är pojkars avsaknad av läsande manliga förebilder.

Projektet startade på initiativ av En Bok För Alla år 1999 och drevs till att börja med av fackförbunden Hotell och Restaurang Facket, Kommunal, Metall och SEKO tillsammans med Arbetarnas Bildningsförbund, ABF. Senare anslöt sig Byggnads, Industrifacket, Livs, Pappers, Transport och LO. Det förankrades i respektive förbundsledning som avsatte medel till egeninsats. En Bok För Alla stod för böcker till barn och pappor. Sen kunde medel också sökas från Kultur i Arbetslivet.

Deltagarna är oftast vanliga medlemmar, som inte varit fackligt aktiva. Många av deltagarna har aldrig tidigare träffat en författare. Därför inleds dagen med ett möte med en arbetarförfattare som har erfarenheter och språk gemensamt med deltagarna. Författarna har lyckats övervinna eventuell skepsis som funnits genom att sätta ord på de känslor och erfarenheter som deltagarna bär på. Andra momentet är litteraturpedagogen/bibliotekarien som talar om barns språkutveckling, ger tips om böcker för barn i olika åldrar, råd om hur man läser för barnen och pratar kring bilder m m. Studiebesöket på biblioteket är det tredje momentet. För många deltagare är det första gången man besöker biblioteket i vuxen ålder. Arrangemanget avslutas med presentation och utdelning av gåvoböckerna – en vuxenbok till pappa och barnböcker till barnen.

”Läs för mej, pappa”-verksamheten pågår fortfarande, och hittills har arrangemang genomförts på ett 30-tal orter i landet. Mer än 2000 män har deltagit.

Ronny Larsén, Åke Dansk och Olle Johansson, tre organisatörer av Läs-för-mej-pappa i Sandviken berättar hur de gått till väga³⁵

³⁵Film: fungerandemedier.se/node/84

Arbetsplatsbibliotek och bokombudsutbildning

Som en följd av ”Läs för mej, pappa!” ökade behovet av arbetsplatsbibliotek. Männen som deltog i seminariedagarna efterfrågade tillgång till böcker och möjlighet att få läsråd av bokombud bland arbetskamraterna. Många LO-förbund hade lite eller ingen erfarenhet av arbetsplatsbiblioteksverksamhet varför Hotell och Restaurangfacket, Kommunal, Metall, Pappers, SEKO, Transport, ABF och Sveriges Författarförbund inledde ett tvärfackligt samarbete för att bygga upp arbetsplatsbibliotek och utbilda bokombud. Utbildningen som omfattade fyra dagar genomfördes regionalt med syfte att bokombuden på olika arbetsplatser och från olika branscher fortsättningsvis skulle kunna samarbeta kring författarbesök. Medverkade gjorde författare, ABF, fackliga företrädare och En Bok För Alla.

Allt fler arbetsplatser sökte medel för att bygga upp arbetsplatsbibliotek. Draka Kabel i Ystad startade det första ljudboksbiblioteket, ett exempel som spreds till många arbetsplatser. Möjligheten att lyssna samtidigt som man utförde enahanda arbetsuppgifter blev attraktivt både för arbetarna och arbetsgivarna. Framförallt blev det en oöverträffad väg till läsning för ickeläsare. Samtliga LO-förbund tillsammans med ABF och Sveriges Författarförbund inledde ett samarbete vars syfte var att bygga upp arbetsplatsbibliotek, främst i branscher med små och mobila arbetsplatser. I projektet ingick också utbildning av dessa bokombud, vilket genomfördes regionsvis. Under tre omgångar med projektet bildades 70-80 nya arbetsplatsbibliotek per omgång.

Arbetsplatsbiblioteken har drabbats dubbelt av de nedskärningar sittande regering gjort sedan 2007. När statsstödet till En Bok För Alla försvagades en viktig infrastruktur för det läsfrämjande arbetet bort. Förlagets utgivning var viktig, inte minst för kontakterna med bokombuden och att utgivningen anpassats för det läsfrämjande arbetet. Och när medlen för Kultur I Arbetslivet försvann försvårades arbetet allvarligt med att bygga upp ett omfattande och strukturerat nät av arbetsplatsbibliotek och bokombud.

Trots nedskärningarna fortsätter arbetet och våren 2013 startade ABF och tidningen Arbetet det digitala nyhetsbrevet Boklådan. Det tipsar om läsvärda böcker, uppmärksammar litteraturhändelser och lyfter fram spännande författare. Målgruppen är bokombud samt andra läsfrämjare och folkbildare.

Samtal under Boken På Arbetsplatsen 2009 om arbetarlitteraturens läsfrämjande roll. Författarna Micke Evhammar (byggnadssmed,) Åke Johansson (tågmästare) och David Ericsson (långtradarchaufför) samtalar, med Elisabeth Brandt-Ygeman från Stockholms läns LO-distrikt som moderator. I bakgrunden Hans Tombrocks konstverk "En läsande arbetare" till Bertolt Brechts dikt.³⁶

Boken på arbetsplatsen

Samtliga LO-förbund, ABF och Författarförbundet samarbetar kring det årliga tredagarsmötet mellan bokombud från arbetsplatserna och vår tids arbetarförfattare och arbetarkonstnärer. År 2001 genomfördes det första mötet som samlade 65 deltagare. Intresset ökade under de kommande åren och har i snitt omfattat 90 deltagare inklusive medverkande författare, filmare, konstnärer och musiker. Alla kulturarbetare som en gång medverkat inbjuds till kommande seminarier som deltagare – allt i syfte att mötet mellan bokombud, folkbildare och kulturarbetare ska bli regelbundet återkommande.

Under dagarna talar några författare om sina senaste böcker, eller något projekt de är engagerade i, deltagarna rapporterar om sin lokala verksamhet, ger varandra idéer och tips och arbetar i grupper kring olika teman och på kvällarna läser författarna ur sina verk.

Bokombuden återkommer från år till år, men varje år brukar cirka 30 procent vara helt nya. "Boken på arbetsplatsen" har flera syften: Det ska vara en mötesplats och ge ömsesidig påverkan. Det ska stimulera till nya och gemensamma projekt och författare, bildkonstnärer, filmare, litteraturvetare, sångare och musiker ska där kunna inspireras till fler gestaltningar av arbetarklassens villkor.

³⁶ Film: fungerandemedier.se/node/164

Rubrikerna har skiftat: Vem är dagens Moa och morgondagens Ivar? Att wallraffa på hotell och restaurang. Arbetarklassen i storstad då och nu. Berätta i bild – måla i ord. Kvinnors liv, arbete och drömmar. Från Hissmofors till Laisvall – vilken roll spelar det skrivna ordet i arbetsmiljö, konflikter och nedläggningar? Byn där tystnaden talade. Läsenärer och skrivare till sjöss. ”Döna på, sa Stig Sjödin”. En läsande arbetare (en regissör om sin dyslexi).³⁷ Tala om klass. Tillgång till boken – en politisk fråga. Ivar Lo 100 år – vad gör vi med arvet? Från strejkspelet i Norberg till änglarna i Kallhäll. Poesi och prosa i fackförbundspress. Vem vill snacka som en jävla svenne? Lättlästa böcker. Den politiska dikten. Fatta pennan, fånga språket, famna livet. Läs- och skrivsvårigheter i ett brett perspektiv.

När fyra seminarier genomförts hade ett läsprojekt startat bland Kommunals bussförare i Dalarna, ljudboksbiblioteket på Draka Kabel i Ystad, ett tvärfackligt läs- och skrivprojekt i Skåne som också byggt upp arbetsplatsbibliotek, ett läsprojekt inom Hotell- och Restaurang på Arlanda, ett skriv- och läsprojekt i Hotell och Restaurangfacket med författaren Lena Kallenberg som då just skrivit skönlitterärt om branschen, arbetsplatsbibliotek bland järnvägsmännen i Ånge, Sundsvall, Gävle och Ljusne, början till ett projekt på Trioplast AB i Smålands stenar och ett gemensamt vägkrogsbiblioteksprojekt mellan Transport och Hotell och Restaurang Facket, som dittills hade resulterat i två vägkrogsbibliotek: Tönnebro och Smålandsrasta. Idag finns det 10 vägkrogsbibliotek, ett projekt som hela tiden utvecklas där man för närvarande gör försök med nedladdningsstationer på ett par vägkrogar i samarbete med kommunbibliotek.

För att öka samarbetet mellan arbetsplatsbiblioteken och folkbiblioteken genomfördes ”Boken på arbetsplatsen” år 2008 i samarbete med Svensk Biblioteksörening. Många folkbibliotek var representerade vilket gav möjlighet att diskutera framtida samarbeten. Det ledde i sin tur till att ett antal sammankomster arrangerades på olika håll i landet där folkrörelsens läsfrämjare mötte bibliotekarier och politiska företrädare i biblioteks- och kulturnämnder.

De senaste åren har ”Boken på arbetsplatsen” genomförts på Runö folkhögskola med ett femtiotal deltagare. Seminariet fortsätter vara en självklar mötesplats för läsfrämjare och folkbildare med boken i centrum.

³⁷Film: fungerandemedier.se/node/165

Skrivfrämjande arbete

Projektet ”Fatta pennan!” startades av samtliga LO-förbund, ABF och Sveriges Författarförbund med stöd från Statens Kulturråd. Verksamheten bestod av skrivarcirklar, kortare kurser och skrivkontakter med en författare över nätet och inleddes i Östergötland, Arvika och i Sundsvall. I september 2004 startade verksamheten i Sundsvall och leddes av författaren Bernt-Olov Andersson som själv arbetat inom metallindustrin.

Vissa deltagare var vana skrivare som publicerat noveller i tidskrifter och antologier, medan andra knappt hade skrivit en rad. Första träffen gick i skrivlekens tecken: berättelser skrevs utifrån den konst som hängde på väggarna i Folkets hus. Som ”läxa” fick de skriva en tidningsartikel – med rubrik, ingress och brödtext – och en insändare om varför det är så viktigt att kunna skriva.

Vid nästa möte gick Bernt-Olov igenom en berättelses uppbyggnad och visade på skillnaden mellan insändaren och tidningsartikeln de skrivit. Deltagarna läste upp sina texter. Om någon inte vågade så slapp den personen göra det. Längre fram blev självförtroendet större och alla läste sina texter. Då fick deltagarna ”byta” sina personliga minnen och träna på att skriva inledningar på den andres.

Nästa hemuppgift blev att skriva en berättelse på cirka fem sidor utifrån det egna minnet. Bernt-Olov föreläste om romanens uppbyggnad och som övningsuppgift fick samtliga elever gå ut i Sundsvall med alla sinnen öppna. Det skulle märkas i deras berättelser att syn, hörsel, smak, lukt, känsel och det sjätte sinnet fanns med i texten. En annan övning var att gestalta en rädd människa utan att använda ord som ”rädd”, ”skitskraj” eller andra schabloner som förekommer i berättelser kring rädsla. Deltagarna skrev synopsis till en pjäs och en monolog där en alkoholist samtalar med sina medresenärer på bussen. En första scen kring detta redovisades under mycket skratt och eftersom skådespelaren Benny Haag fanns i Sundsvall vid sista träffen så utnyttjades hans erfarenheter av teaterlivet, monologer och alkoholism.

Deltagarna utvecklades genom övningarna och samtalen kring texterna och cirkelledaruppdraget blev mera krävande än vad Bernt-Olov inledningsvis tänkt sig, bland annat för att hans e-post hela tiden stod öppen för deltagarna. Alla i gruppen var intresserade av att fortsätta i någon form vilket det också fick. Fler deltagare anslöt. Verksamheten pågick till och med år 2006 och avslutades med en fyradagarskurs på en herrgård. Det blev ett sammansvetsat gäng och en av deltagarna, Åke Johansson som är tågmästare och senare debuterade som författare, drog med fler från järnvägen.

”Vi saknar en politisk viljeyttring”

Författaren Lena Kallenberg, som företräder Sveriges Författarförbund (i talarstolen) och Rebecka Backman bibliotekarie Regionsbibliotek Stockholm berättar på Bok & Biblioteksmässan år 2010 om arbetsplatsbiblioteken och den lägesrapport Nina Frid just slutfört.³⁸

År 2007/2008 beviljade Kulturrådet KIA-medel till 87 nya arbetsplatsbibliotek. Siffran för 2009 var 59. Våren 2010 upphörde bidragen efter ett politiskt beslut av sittande regering. Då sökte Regionbibliotek Stockholms och Sveriges Författarförbund pengar från Kulturrådet till ett pilotprojekt med syfte att kartlägga arbetsplatsbiblioteken i landet.

Bibliotekarie Nina Frid fick uppdraget. Hon kontaktade kommunbiblioteken med frågor om deras syn på arbetsplatsbibliotek. Tyvärr kunde en fullständig kartläggning inte förverkligas, eftersom Kulturrådet avslag ytterligare medel.

I rapporten *Världens utmaning eller hopplöst fall?*³⁹ återfinns en del typiska svar:

”de som är vuxna och själva kan ta sig till biblioteket gör vi inget extra för.”

”det är rörliga, friska låntagare som väl kan ta sig till biblioteket”

”Vi har ett stort företags ointresse i minnet.”

³⁸Film: fungerandemedier.se/node/89

³⁹ Regionbibliotek.se

”svårt att få resurserna att räcka till något som inte upplevs som en nödvändig del av uppdraget/arbetet”

”kultur och fritidsnämnden var med och fattade beslut att lägga ned arbetsplatsbiblioteken 2003 med praktisk nedläggning 2004”

”totalt ointresse råder”

”det finns andra mer prioriterade uppdrag”

”det är inte en prioriterad verksamhet vare sig i bibliotekslag eller biblioteksplan”

”vi saknar en sådan politisk viljeyttring”

En ny vår för läsfrämjandet?

Efter ett antal år av ointresse från politiskt håll tycks resultaten från ett flertal larmrapporter långsamt börja sjunka in. Litteraturutredningens problembeskrivning har fått gehör på många håll, och insikten om behovet av ett läslyft för Sverige växer.

I alla politiska läger säger man sig vilja göra något åt den sjunkande läsfärdigheten. Men målen är otydliga.

När det gäller Sveriges digitala agenda är uppgiften däremot tydlig. Kampanjen Digidel har som mål att samla alla krafter för att få 500 000, av de 1,5 miljoner svenskar som inte använder Internet att göra det.

För att vända den negativa trenden när det gäller läsandet krävs något liknande. Övergripande mål måste skrivas in i biblioteks- och kulturplaner. Läsfrämjande på arbetsplatser, i föreningsliv och bostadsområden måste synliggöras och understödjas. Folkrorelserna måste ställa upp mål och kreativt ta tillvara tidigare erfarenheter.

Vi behöver en folklig rörelse som inkluderar både barn och vuxna och har klart fokus på dem som inte läser. Så skapar vi ett verkligt läslyft för Sverige.

Bilaga:

Snart är X-köping ingen utopi

Ordförande i X-köpings kommunfullmäktige har just avslutat en dikt på temat framtidstro. Oppositionsrådet på bänken nedanför ler i mjugg, nästa sammanträde är det hans tur att bidra med ett bokligt inslag. Han umgås redan med en giftig passus ur Strindbergs Svarta Fanor.

Är förtroendevalda som ägnar sig åt litteratur en utopi? Nej, inte om uppmaningen Ett läslyft i Sverige tas på allvar och finner sin tillämpning i vardagen. Det är gott och väl att den statligt tillsatta Litteraturutredningen gjort ABF:s och Författarförbundets maning till sin, skamligt vore det annars när undersökningarnas siffror om sjunkande läsförmåga duggar tätt och till och med EU larmar om problemet i en nyligen utgiven rapport.

Om ett läslyft ska få vingar räcker det naturligtvis inte med att politikerna i X-köping munhuggs med citat i kommunhuset. Den lokala ABF-föreningen hostar upp sig och tar ett initiativ för att lyfta läsandet. Man kallar samman nyckelpersoner i LO-distrikt, lokala fackklubbar, hyresgästföreningen och andra. Den första uppgiften blir att kartlägga läsintresset och tillgången till böcker i den egna organisationen. En offentlig debatt anordnas, författare och läsforskare bidrar med entusiasm och kalla siffror och får lokala media på spåret. Flera gångbara koncept föds ur diskussionerna. Via en ledare i det lokala bandylaget får man ett genombrott och når just pojkar och unga män, de grupper som läser allra minst. Högläsning i omklädningsrummet blir en återkommande aktivitet efter träningspass och matcher. På dagis anordnar föräldrar syjuntor för att tillverka stadiga bokkassar. Ja, till och med den utsläpade bibliotekarien på folkbiblioteket kvicknar till och lovar fylla kassarna med ett blandat urval av barn och vuxenböcker att låna hem i samband med hämtningen.

En pappa som är brandman övertalas att läsa högt ur en favoritbarnbok, för att visa på vikten av att böcker också tillhör de vuxna människors värld. Han utmanar andra pappor ur andra yrkesgrupper att göra samma sak också i skolan. Det blir startskottet till att olika yrkesgrupper sporrar varandra i högläsning på biblioteket, som började få en publik som aldrig tidigare satt sin fot där. Visst lockar det att efteråt bli bjuden på en pubbrunda av arbetskamraterna för insatsen.

Många noterar att samtalsämnen på brandstationen och andra manligt dominerade arbetsplatser vidgas, istället för att enbart snacka sportresultat och brudar, har man åsikter om

Augustprisnomineringarna. Man ber den centrala fackliga organisationen om hjälp med att inrätta ett arbetsplatsbibliotek. Arbetsgivaren bidrar med några tusenlappar, ett billigt utlägg för att allmänbilda personalen, inser man.

I de kommunalägda hyreshusen samlar hyresgästerna ihop sina utlästa böcker och placerar dem i en hylla i den gemensamma tvättstugan, med ett bidrag från länsbiblioteket kan man vidga sortimentet. Att lyssna på en ljudbok medan man väntar på att torktummlaren ska mullra färdigt gör det betydligt trevligare att tvätta. Det mänskliga klimatet i tvättstugan förändras, det blir mindre av strider kring tvätttider och städning. Ja det är vetenskapligt bevisat att läsning också ökar vår empati. En anda av självförtroende och verklig framtidstro börjar genomsyra X-köping, just en sådan effekt som läsandet stimulerar.

Men Ett läslyft för Sverige kan förbli en fras på byråkraternas papper, en skön till intet förpliktande dröm, något för Kulturråd och rikspolitiker att peka på för att rättfärdiga sig. Nej, om ett läslyft ska ha kraft att lyfta och sväva ut över landet är ansvaret vårt, vi folkbildare och eldsjälur som vägrar sitta med armarna i kors och titta på medan Sverige fördummas.

Allas tillgång till sitt språk är en hörnsten i demokratin. Litteraturutredningen visar på sjunkande läsförståelse och förstärkta klassmönster i läsandet i stort. Vi vet att barns och vuxnas läsande hänger samman och att uppsökande verksamhet riktad till läsovana grupper har stor betydelse.

Denna rapport innehåller bakgrundsfakta, historia, erfarenheter och arbetsformer som kan utgöra utgångspunkter för vad stat, kommuner och folkrörelser kan göra för att förändra läget vad gäller läsandet i Sverige.

Rapporten är framtagen av Arbetsgruppen för ett läslyft för Sverige, som består av representanter från ABF, Dyslexiförbundet FMLS, En Bok För Allas vänner, IF Metall, Kommunal, Sveriges Författarförbund samt enskilda personer med erfarenheter av läsfrämjande arbete.